

REVISTA ISTORICĂ

= Dări de seamă, =
documente și notițe.

PUBLICATĂ

DE

BCU Cluj / Central University Library Cluj

N. IORGA

CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA „CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC“

1920

SUMARIUL :

N. Iorga : Lucruri nouă găsite în Basarabia.

I. Andrieșescu : Cîteva considerațiuni și îndemnuri de început
cu privire la istoria veche și științele ei ajutătoare.

I. G. Caragă : Un ofițer austriac despre Moldova (pe la 1854).

N. Iorga : CRONICĂ.

Manuscrisurile se trimit d-lui N. Iorga, București,
Șoseaua Bonaparte, 8

Administrația : București, Tipografia „Cultura
Neamului Românesc”, Strada Lipscanii
Noi, 12 (colț cu Domnița Anastasia).

Pentru cărțile despre care se fac recenziile care le
recomandă, se poate reține, după dorință,
anunțul pe copertă.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —
PUBLICATĂ de N. IORGA CU CONCURSUL MAI MULȚOR SPECIALIȘTI

Lucruri nouă găsite în Basarabia

I.

Între hîrțile date Academiei Romîne de d. Pavel Gore, vechiul și de atîtea ori norocosul cercetător al trecutului românesc în Basarabia, se află și un act de la Moise Movilă, a cărui însemnătate, foarte mare, stă într'aceia că Domnul dă însuși, cu mîna lui, supț textul obișnuit al cancelariei, cuprînsul donației.

Îl lăsăm să urmeze, în această parte *românească* a lui, mulțămindu-ne a spune că textul slavon din Iași, 6 Decembre 7142, scris de Isac, e o răsplată a purtării lui Nadăbaico Dobocea Logofăt prin dania moșiei domnești Irișiułova, în părțile Orheiului¹.

«Socotit-amă pentru slujba lui, ce ni-aŭ slujit, și l-amă miluită, și căc acestu satu ce scrie mai sus l-aŭ descălecatu și l-aŭ făcutu denŭ pajiște părinții Domnii Meale, și i l-amă datŭ; și pentru credința sângurŭ cu măna mea amă scrisă, [și] cine a străca a mē miluere (*sic*) să fie neertatŭ; datu-ni-aŭ și bani.

Io Moise Moghila Voevoda.»

Se vede, prin urmare, că supț această «danie» se ascunde vînzarea, poate pe un preț mai mic, a moșiei «descălecate» de «părinții» lui Moise-Vodă, adecă Voevodul Simion și poate înaintașii lui.

II.

Tot d. Gore mi-a dăruit, și eu trec această danie Academiei, două acte care dovedesc și ele, ca și altele, cunoscute, și unele care vor urmă și aici, trăinicia îndărătnică a limbii românești în Basarabia anexată de Ruși.

¹ Ghianghea Vel Logofăt e silit a iscăli pe dosul paginii a doua, locul său fiind ocupat de iscălitura autografă a Domnului.

Se pare că e litografiată — unele litere fiind mai slab întărite — o înștiințare din «Sfânt-Petresburgu, în 20 Iunii 1821», prin care se scot în vânzare moșii basarabene în condițiile celor cu șerbi din Rusia.

Astfel se anunță că «în Gubernia Basarabii din nou unită» — adevărat *de curind* unită — «cătră Împărăția Rosii prin tractatul Bucureștilor, iscălit la 1812», e de vânzare «în Țănutul Benderului», o moșie de 150.000 desetine, «din carile 5 sau 6.000 păduri apărate, de 10 sau de 15 ani, cu feliuri de lemn în într'ansa, precum: stejar, tei, plop, pâr, iar celalantu tot pământu ales pentru o bună și folositoare sămănătură di orșicarile feliu de grâu, săcară, anison, legumi, vii», plus «3.000 de gospodari moldoveni sau 9.000 de suflete bărbătești, alcătuint 15 sate», cu adausul ca «fiștecările gospodariu, după ponturile ci sănt, este îndatorit să lucreze pentru folosul stăpânului moșii 12 zile pe an, cu vitile lui, cu plugul lui, cu carul lui și cu măitriile lui, la orșicarile lucru va voi acesta să-l întrebuințaze, și osăbit încă să dei și dijma sau a zăce parte din tot rodul ci va lua di pi câmpu, din însuș acel lucru ci va faci pentru sine. Pravilele pământului hotărâscu și câtu să cuvini să săvârșească intru o zi: pe temeiul acestie așăzări, lucrul ci să însămuiază ca să să săvârșască intru un an, fără de îndoială poate să cuprindă o a treia parte mai multu decât să poate săvârși în 12 zile, di ar lucra cineva de la răsărit și până la apusul soarelui. Vânzare a tot felul di băutură, carne, sari, lumănări și altile asămine rămăni în folosul stăpânului moșii, și nicun locuitoriu nu este volnicu ca să aducă de aiure, nici pentru ca să vânză, dar nici măcar pentru a se trebuința. Aceste hotărâscu și pământul ci are a se da fiștecărue lăcuitoriu, și să cuvini unui cu altul de la 10 până la 11 disătini.»

Se înșiră apoi și altă moșie de 100—130.000 de desetine «cu multe într'ansa, adunându supt on văzduh mai priincios toate folosurile cielalte»: «lăcuită cu 500 de gospodari sau 1.500 de suflete bărbătești, alcătuint 3 sate».

Se primește cu plată și altă moșie: se așteaptă plata cu dobîndă de zece la sută. Se vînd moșiile și în parte. În acest cas, «locurile ci vor fi lăcuite cu oameni să vor socoti în întreit prețu». «Aceste moșai să dau și în orândă, la on locu toate, și

împărțite pe sate.» Desetina de pădure se dă pentru tăiat cu 10 galbeni olandesi.

«În însuși aceste moși să priimăscu și lăcuiori di oricarile nație, legi și stare vor voi să să așeze. Pentru fiștecarile adunare de 55 gospodari sau mai mulți să sloboade pentru 20 ani și pentru oricâți mai mulți va voi, oricât locu va dori să opriască cu plată, câte $\frac{1}{4}$ parte de galbăn pe an pentru fiștecarile disătina, slobodă rămăindă de toate alte dări și dijmuri, întru aciasta săngură plată cuprinzindu-să toate îndatoririle cătră stăpănu moșii: plata aciasta, sau 75 capeici în Avgust, are să să facă pe tot anul la 1 Mart și la 1 Săpt., și pentru acie ci vor veni să să așaze, se va începi di la al triile an de la primire îndatoririlor. Acia ci nu vor împlini 25 ani și vor voi să să rădice și mai înainte, să îndatorească a plăti și pentru acie 3 ani ci li să iartă, de vor și da suma anilor hotărâtă mai sus, prin știrea stăpănuului moșii, lăsându-i-să protimisis: vor pute rădicare lor lua și toate a lor acareturi, îndreptându locul în stare ci l-au primit. Orănzile și vânzare a tot felul de băuturi, pâini, carne, sare și lumănări, rămân în folosul vecinicului stăpănu, carile să și îndatorești a privighia ca nici de cum să nu lipsască, și ca să să vânză în prețurile ci vor fi și la alte alăturate moșii. Lăcuiorii însă vor fi slobози de a cumpăra pentru trebuința lor preutindine undi aiure vor voi. Sântu și slobози de a vinde cu rădicata tot vinul din viile lor, cum și osăbit fiștecarile este, iar și mărunță apoi și toate rândurile osteneilor lor. Osăbit că să sloboade fără de nicio plată cincî disătini la sută pentru tagma bisăricească ci va întovărăși fiștecarile adunare de oameni. Și spănzură de la voința celor ci vor voi să lăcuiască ca să facă așăzările lor ori în bani, precum mai sus s'au zăs, ori în zile lucrătoare, socotindu-să câte 2 zăle pe an pentru fiștecarile disătina. În aciasta cuprindu-să toate dările și toată dijma, sau de a urma și ei îndatoririli ci sânt asupra celorlalți lăcuiori pămîntenî pe temeiul ponturilor. Asămine să sloboade voi și lăcuioriilor acelor ci să află așezatî acum pe moșii, de vor voi, să schimbe îndatoririle lor cele de astăzi în oricare chip din acestu mai sus arătat, ori la on loc tot satul, sau osăbit câte 50 gospodari la on locu, alcătuiind sat nou, în locurile ci li să vor slobози de orânduții purtători de grijă și unde vor pute ave mai cu înlesnire îndămănrile lor.

Supt însuș aceste di mai sus tocmeli în osăbite locuri innadinsu orânduiti[e] și însămnate să dă, cu apropieri de sate, și loc pentru vii, grădini, livezi, așăzări și orici altile

asămine. Acie ci vor voi să facă fabrici di ori di cia feliū, mori di ape saū de vântu, magazii publici și altile așa-mine, să îndatoresc a să invoi osăbit cu stăpânul moșii și a plăti pentru aceste osăbit bezmân pe tot anul.

Pe temeiul așezămintului ci milostivnicul Împărat aū binevoit a dărui lăcuitorilor oblastii acestia, ocărmuire sloboade de toate dările, bir i havaleli pe toți acie ci vor voi să să așaze în vreme de 4 ani din zăua așazării lor.»

Imigranții vor trebui să se arăte oameni liberi de la locul de plecare. Aducătorii lor capătă trei șferturi de galben olandes pentru fiecare familie; un șfert se va da acelor cari vor da de știre măcar că sînt amatori. Se pot face petițiile și la Chiev.

Cum se vede, condițiile străinilor chemați în noua «oblastie» sînt așa de ispititoare, încît să fie asigurată de la început dezvoltarea lor în dauna indigenilor, tratați ca obișnuiții șerbi din vechile gubernii la care se adăugia această «oblastie». Astfel de acte lămuresc răpedea introducere și la țară a elementelor străine în Basarabia creată ca parte a Împărăției rusești în 1812.

Că stăruia și mai departe, prin însăși necesitatea lucrurilor, limba «moldovenească», o dovedesc, pe lingă actele pe care le publicam în «Analele Academiei Romîne» la 1912, și altele găsite în cursul acestei din urmă călătorii în acele dosare ale mănăstirilor basarabene, de care va fi vorba, în altă legătură, și mai departe.

Astfel în românește se adresează, la 11 Iunie 1814, «sovetnicii» de curînd numiți, Bașotă, Carusu, Petrachi Catargiu, Donici, Căplescu, formînd «departamentulū întâi ocărmuirii oblastiei Besarabiei», într'un act adeverit și de Darie Bobeică, «cinstitel Sărd[ării] Orheiului». Urmează, la 16 Februar 1815, judecata acelu «dinū porunca Împărăteștii Sale Măririi dipartamentului 1-iu a ocărmuirii oblastii Basarabii», iscălind Rășcanu, Bașotă, Ioan Ruset, Petrache Catargiu, Donici, Filactache Căplescu în românește, și în rusește numai un «Catargi». În românește scrie la 18 Ianuar 1823 Isprăvnicia Ținutului Hotinului către Apostol Stamu, «colejschi sovetnic», vechilul Goliei Aflăm și confirmări de după 1812 ale unor traduceri de «Dipartamentul al 2-le ocărmuirei oblaste Besarabiei, prisudsfie politicească».

Intimplarea face apoi ca tocmai acum să mi se comunice,

intre alte hîrtii vechi, o carte de cununie, tipărită¹, din 1816, a protopopiei de Hotin, pe care o dăm întregă :

Protopopia Hotinului. Molitva Ta, preote [Gheorghii] dinu [satul Cotileu], fiindcă [văduv Vasili Schipariu] voește a lua pe [vădana Dochița otu tamu] și, după cercetarea ce ai făcutu, nu iaste nicio pricină de care să oprească pravila, precum, în mărturiia ce dai, arăți, dreptu aceia îi vei cunună cu cununie.

Anul 1816, luna [Noemv. 12 zile]. [Protoiereu Gheorghii Dodovta; rusește].

Apoi alta, datind din 1824, de la Ținutul Hotinului, în acest cuprins :

Ținutul Hotinului. Molitva Ta, preote [Petre Daniilov] dinu [satul Coteleu], fiindcă [văduv Vasile sinu a lui Ignat Jătariul] voește a lua pe [Ana Gafița, fiica lui Dimitro Salagub dintru acel sat] și, după cercetare ce ai făcutu, nu iaste nicio pricină de care să oprească pravila, precum în mărturiia ce dai, arăți, dreptu aceia îi vei cunună cu [al doile] cununie.

Anul 1824, luna [Iulie în 8 zile].

Să poruncește ca mai multu de trei lei să nu îndrăznească a cere pe pecetluită, căci cu grea pedeapsă să voru pedepsi cei ce voru cere mai multu. [Blagoci[n] ierei Vasili Hrob.]

Cea d'întăiu are o pecete rusească, tipărită, din 1813, cu această legendă : «Pecatu eparhii chisinevscoi i hotinscoi, Avgusta 21, 1813», care arată și ea deci cum s'a trecut de la tradiția și legitimitatea canonică a mai vechii episcopii de Hotin la inovația aceleia de Chișinău și Hotin. Se vede în mijloc ca un altar, cu coviltir, boltă, turnuleț cu feruști și cruce, iar pe latură perdele, și o inscripție slavonă pe care n'o pot descifra se desfășură pe marginea coviltirului. Aceiași, dar cu ușoare modificări în desemn, apare în al doilea act. Și cadrul e deosebit la cele două cărți de cununie.

Avem și puțința unei comparații cu datina din Moldova întregă. Căci o a treia carte de cununie pentru Cotileu, purtind pecetea, foarte bine făcută, a «Sintii Mitropolii Moldovlahiei», se înfățișează astfel :

Molitva Ta, preote [Gligorie] dinu [satul Cotileu], de vreamă că [Costandin], feçorul lui [dascalul otu tamși] voiaște a lua pre [Sanda ce au fost vadană], și, după cer-

¹ Partea în parentese închise e manuscrisă.

cetarea ce ai făcută, nu iaste nicio pricină de carea să oprească pravila, precumă în mărturia ce dai, arăți, îi vei cunună cu [alū doilea] cununie.

[1807, Sept. 25. Antonie prot.]

În sfârșit așa de legată era limba țărănimii românești de acest pământ al Basarabiei încît, la marile reforme din 1861 ale lui Alexandru al II-lea, s'a simțit nevoia de a comunica în românește Basarabiei partea care o privia. D. Gore mi-a dăruit — și eu depun în Biblioteca Academiei Romine — caietul de 20 de foi format mare prin care, cu «ucazul ocîrmuitorului Senat», se aduce, în 1868, la cunoștința locuitorilor «Așezămîntul pentru întocmirea pămînteană lăcuitorilor săteni (țărănilor) oblastei Basarabiei, celor așezați cu lăcuința pe pămînturile stăpînitorilor particulari, mănăstirești și altor proprietari duhovnicești».

O publicare a întinsului document, firește, acum și aici, e exclusă.

III.

La Orheiul am găsit încă, alături de biserica lui Vasile Lupu — cu o inscripție destul de urîță, în slove neegale și vîrîte unele în altele, și, mai ales, cu prefaceri interne și cu adausul unui pridvor și unei veșmîntării care-i scîdă caracterul —, vechiul stilp care sprijinia măsura de capacitate a tîrgului moldovenesc. Se deslușesc cuvintele, greu săpate în piatra dură: *această mierță: 10 mierțe o dimerție.*

Dar un stilp mai interesant încă este acela care astăzi se păstrează în Museul de științe naturale și etnografie, cu atîta dragoste și devotament format, și cu ajutorul unora dintre Romîni, de soții Ostermann, Cehi de obîrșie. Găsit și adus de d. Pavel Gore, el amintește unul din episoadele tragice ale ocupației tătărăști în Moldova, după izgonirea «rebelului» Ștefan-Vodă Petriceicu și așezarea Țarigrădeanului Dumitrașcu Cantacuzino.

Pe față e scris:

Săi stălpū sātvari i
ocrasi Ursul svoemu
snu Gligorașu
zdej zaghibū ot
Tatarov pri dni Du-
mitrașco Vod.

Iar pe multe :

liat 7184, Avgu[st]

26.

Adecă : «Acest stîlp l-a făcut și l-a împodobit Ursul fiului său Gligoraș (sau Gligorașcu), care a a perit de Tatari, în zilele lui Dumitrașcu-Vodă, la anul 7184 (1676), August 26».

Stîlpul s'a găsit la Căzănești, în Ținutul Orheiului. Pus, se pare, în cîmp deschis, el samănă destul de bine cu stîlpii de mormînt (acesta e stîlp de pomenire) de cari se vād în recenta publicație a «Societății istorico-arheologice» din Chișinău, pe anul 1918, partea întăiu, pp. 80-4.

IV.

Între hîrțile ce se păstrează în dosarele arătate, aflătoare astăzi la Departamentul Agriculturii și menite a trece în curînd la «Casa Noastră» (a împroprietărilor țerănești), sînt unele de o reală, ba adesea de o mare importanță. Presint întăiu în ordine cronologică pe acelea care nu vādese ceva nou privitor la persoanele, bisericile și așezămintele vechii Moldove pentru a în-tăișa apoi deosebit pe cele din ultima categorie.

1-iu April 7036. Petru-Vodă, pentru «Vascu Mihăilașu și nepotulū său Sima Mihăilașu», cari vind moșia din Milinești (Hotin). «Anușcăi, fetiț lūl Petru Mutiiianu, giupănesiț lūl Andreica Pahr. și nepoșilorū iaī, Ionū și suroriț lūl Stana», pentru 230 «zloșt tătărăștī». Scrie Grigore Bogzovici. — Traducere a lūl Andrei Sabii căpt., 15 Iulie 1795.

Huși, 19 Mart 7068. Alexandru-Vodă, pentru «Boldurū și soru-sa Magda, fičoriț lūl Dragoș Mihăilaș, și nepoșil lorū, Catrina, Anna i Mariuca, fiil Simiț Mihăilașu, toșil nepoșil Anușcăi, fetiț Petriț Muteanulū, giupănesiț a Andreicāi Pahr.», întărin-du-li moșia de la «buna» Anușa : Milineștī (Hotin). Marturi : fiil, Ionașco și Bogdan. Scrie Gavriil Gavrilovici. — Traduce Andrei Sabii căpt., la 2 Iulie 1795.

5 Iulie 7077. Bogdan-Vodă, pentru «Chelsiia, fata Giurgiț Păcurariulū», care dă moșia sa «nepoatei sale de frate, Tudosii, fetei Crăstei Drăgușanulū», la satul Ungurași, la Nănești. Tot așa «Ionașcu fečorulū Nastei, nepoțū Giurgiț Păcurariulū», dă

aceleiași partea lui. Credința fraților Mihail, Petru și Costandin. Gavriil V. Log. — Tâlmăcit la 1801 de Pavel Debriț.

1-*iu* Mart 7114. Crăste Marele-Vornic de Țara-de-sus, Coste Băcioc Clucer, Boul Vist., Ionașco Vel Armaș, Ionașco pircălab de Neamț, pentru «Mărica, fiica lui Gavriiliță, nepoată Mușcatei, și Costin, feodorul lui Necurca, nepotul iarășu Mușcatei, caril ei sântu frați d'intăi», că vind moșia de la Crivciani (Sorooca) lui Nicoară Prăjescul Log. pentru 150 «taleri bătuși». — Traducere din sec. al XVIII-lea.

Iași, 7 August 7127. Gașpar-Vodă, pentru Nicoară Vistearnic, întărind mărturia boierilor.

F. d. (c. 1630). «Ciolpanu pircălabu și Ghiorghie Siminicănu lu ce-au fostu pircălabu și Grigorie Șcheianulu și Iacobu Moțcoș și Ionașco Tăbărță și Gligorie Buhușu și Ghiorghie Calapodu și Gihorghie Năvrăpăsculu și Pătrașco Ciogolea și Adanu dinu Vlădești și Vasilie Plopă și Gligorcea Țanțaru și Tomița și mulți oameni buni», pentru Nicoară Visternic, care a luat de la Dumitru Molodet satul Vosoca, etc.

Iași, 7 Maiu 7145. Vasilie-Vodă către «Harea din Vrejeani», pentru jalba lui Moga din Ciuculteani, împresurat la Căcărădzeani. Slavon. Serie Popoșea.

Iași, 14 Decembre 7149. «Dorotheiu sihastru otu stoe monustire otu Putna» vind parte-i din Voroncăuți, «stălpită, ce'ă fostu alesă partea inu vatra satului, șă denu țarină, șă denu vadu ce șă ya vini», innaintea lui «Petriceico Vorniculă-celă-Mare», a cumnatului Dumitrașco și «sorori-mia Mărăcăi».

Suceava, 12 Iunie 7154. Vasile-Vodă arată că Toderășco Vartic, Vornic de Poartă, a măsurat la Voroncăuți și Cerlena. Pomenit Iorga Vel Post. — Și traducere.

Roman, 12 Iulie 7159. «Ilie Zmucilă Postelnic, fiodorul lui Grigorie, nepotul lui Savinul Zmucilă bivul Velul Banul», vind egumenului de Neamț jumătate din Cărcicăuți (Sorooca) (cealaltă era a Neamțului). O avea «di pe maică-mă Tudosca, fata lui Mironul Logofățului». Marturi episcopul Ioanichie de Roman, Grigorie fost egumen de Neamț, «unchiu-meul Dumitrașco Stroici Post.»

Iași, 7 Octombre 7169. Ștefan-Vodă, pentru «Creața și Zamfira și Alexandra, surorile răpăosatului Iorgăi ce-au fostu Postelnică-Mare», care-și impart moșiile lui. Creața iea Lăteanii

(Neamț), Drăgușeanii (Hotin), Florințoiaia (Iași), parte din Ciurești (*ibid.*) «și treidzăci și șease de pași în frunte din satul din Oncianț» (Tecuciu) și un vad de moară în Putna și două fâlcii de vie la Iași și trei la Cotnari. Alixandra Stolniceasa iea: Plopianii (Suceava), Măncanii (Putna), Colocușca (Hotin), Cernila (Soroca), jumătate de Birlădeani (Putna), vad de moară, două fâlcii de vie la Iași, trei la Cotnari. Zamfira iea: Mleanca (Dorohoiu), Urăgușeanii (*ibid.*), Ternauca (Soroca), Găureanii (Iași), jumătate de Mărcești (Tecuciu), vad de moară în Putna, două fâlcii de vie la Iași, trei la Cotnari. Întărire. Iscălitură. — Scrie Stratul Rugină.

Adecă eă, Dumitrașco Mălaiu, ficiorul lui Simion Mălaiu, ce au fost Visternic, nepotul lui Coste Vornicul, lui Buceoc, scriu și mărturisăscu cu cestu zăpis al mieu pentru rândul satului Trifăuți ce este la Soroca, cari sat s'au fost vinit mie la împărțeala, când ne-am împărțit cu dumnealul Visternicul Iordachie, apoi s'au sculat călugării de la mănăstire de la Nicoriță cu pără și ni l-au luat. Deci eă am gilcevit pe dumnealul Toderașco Spătariul să-mă întorcă din parte dumisale giământate din satul de aiure, să fie luat satul de spre amândoi, să nu fie numai de spre mine. Deci dumnealul Spătariul s'au tocmi cu călugării de la mănăstire lui Nicoriță și au cumpărat satul Trifăuți pe banii dumisale, și m'au primit și pe mine să țiiu giământate de sat de Trifăuți. Apoi eă de bună voie am vândut acă giământate de sat de Trifăuți iar dumisale lui Todirașco Spătariul, drept două sute de lei bătuți. Deci de acum înainte ca să fie dumisale ocină și cumpăratură, și să-și facă și direse domnești. Și într'această tocmală s'au prilejit dumnealul Contaș Vel Sulger și Iancul Costăncan, fost părcălab de Hotin, și Durașco, Vornicul de Poartă, și pentru credința singur am scris și am iscălit, ca să să crează.

U. Ias vl. 7174, Maiu 20.

(Semnăturile.)

Iași, 9 April 7199. «Dumitrașco Drăgușesculă și cu soțulu mieu Alecsandra» vind parte la Visoca (Soroca). Un «Moisei Tănasiie căpitanulă celă mare».

30 Novembre 7206. Mărturie de la Serafim egumenul de Golia către Toader pevețul și «Simeon, gineril lui Vasile Bosie, sănepoți (*sic*) Saftii Manoles[e]i». Pomenită «Mărica Fulgeroae». Lupa dăduse averea Goliei. Avea și la Vișnovăț și Rădăuți (Dorohoiu), Cochiușca (tot acolo) și Vorăncăuți și Păcalauți, «la

Horhei, pe Apa Niagră», Melenteuși, «iarășu la Horhei». Marturi «Sfinția Sa părintele Iacov ci-aŭ fostu patriarhŭ Țarigradului» și Serafim egumen de Golia, Vasile Costachi V. Vornic, Mitre V. Post., Lupul Bogdan Hatman, Mihai Racoviță V. Spătar, Iordache Ruset V. Postelnic, Σεβαστείας Νεόφοτος προηγούμενος, Θωμας πραγματευτής μάρτυρας, etc.

Iasi, 11 Iulie 7214. Antioh Costantin-Vodă ordonă a *alege* Ușereștii lui «Ștefanŭ č-aŭ fostu Sărdarŭ» și lui «Lupulŭ Hotnogulŭ» și lui «Cogălničanulŭ».

Iasi, 12 Iulie 7221. Nicolae Alexandru-Vodă «rugătoriulŭ nostru Ezechiiŭ, egumenulŭ otŭ Copoŭ, și epitropiŭ sfintei mănăstiriŭ lui Danco și pre cine va trimite la moșiile mănăstiriŭ lui Danco la satŭ la Ușariaști... și la seliște Bărlăteștii», «ca să aibă a lua de pre ačaste moșiŭ de a dzeace dinŭ pâine și dinŭ fânŭ și dinŭ grău și dinŭ cânepi și dinŭ prisăci cu stupi și dinŭ baltă cu peaste și dinŭ totŭ venitulŭ».

1-iŭ Iulie 7222. «Maria Visterniceasa răposatului Ilie Cantacuzino», «pentru niște bani č-aŭ rămas dumniului soțul mieŭ Ilie Cantacuzino Visternicul dator dumisale lui Iordache Rusă Vornicul-cel-Mare. Pentru care bani străngându-mă dumniului ca să-i dau dumisale bani, ci eŭ, neavând puțință nici de unde să-i dau, m'am rugat dumisale să primască dumnealui un sat pentru acei bani, și dumnealui încă, văzându neputința mea, aŭ priimitu să-i dau dumisale și sat. Deci eŭ alt sat n'am avut, ci i-am dat dumisale satul Trifăuși, ci este în Ținutul Soroci, pi Nistru, din gios di târgul Soroca.» Marturi «nepoțiŭ miei: Iordache Cantacuzino Comis și Șerban Cantacuzino Postelnicul și Todirașco Cantacuzino și alți boiarŭ și fecioriŭ di boiarŭ».

(Copia d-lui N. Constantinescu.)

Iasi, 23 Maiŭ 7243. Costandin Nicolae-Vodă «rugătorulŭ nostru lui Ionichia egumenulŭ de la sfânta mănăstire Danculŭ de aice din Iasi și omului său, pre cine va trimite», pentru a stăpini Ușereștii: «neme fără voe omului mănăstirei să nu are nici să cosască, nici bucatele să-și pășunedzi, și să aibă a lua dijma dinŭ pâni, dinŭ fânațe, dinŭ prisăci, dinŭ totă loculŭ, cu totŭ venitulŭ pre obiceiŭ».

12 Septembrie 7252. Hotarnică la Racovăț și Vasilcău. «Ne-aŭ adusŭ pe unŭ omŭ Mihalaș, ginerile lui [Ionŭ Vorniculŭ otŭ Vasălcău], fiindŭ elŭ vechiŭ vornicelŭ la Racovățŭ, și ne-aŭ mărtu-

risătu acelū Mihalașū că la Domnie Mării Sale luī Mihaiū-Vodă, fiindū acē moșie inū sama Lecăi Sărdariuluī, și fiindū iarășū pricină cu Vasălcău și cu Vorăncăuțiī, s'au aflatū unū omū Glestina și c'unū Sămionū dascalū de au zisū că știū pe unde umblă hotarulū.» «O stăncuță ce să chiamă Ursoaia» (Soroca).

Marturi: Ghiorghită Hărjăū căpt. otū Japca. (Copie.)

7263. Hotărnicia Neamțului cu «Gheorghie Sirbulū otū Tătăroca, împreună cu cumnatulū meū Ursache tițū otū tarū». Marturi «dumnealū căpt. Amandachi de Soroca, Andronache Hortolomeiū tițū otū Soroca, Constantinū Smăcū». La Visoca, Iscălește și «Lupulū Vorc. otū Peliceni».

4 Novembre 7265. Costandin Mihai-Vodă către Inochentie de Huși, Mihăiachi Cehan biv Vel Med. și Ștefăniță Iamandi vtori Păh., Neculaī Tiron Vornic de Poartă, pentru moșiile lui «Vlădica de Sănador» (sic: Sinadon).

Pecetea ambelor țeri.

20 Iunie 7265. Scarlat Ghica lui Inochentie episcopul de Huși și la doi boieri, ca să aleagă moșiile lăpușnene ce le are «Sfinția Sa părintele Sinado, episcopulū sfinței mănăstiriī Danculū».

7 Iulie 7265. Mitropolitul Iacov dă luī Ioanichie Sinadon carte de blăstăm pentru alegerea celor două moșii.

30 August 1765. Grigorie Alexandru-Vodă, pentru cele două moșii ale lui Ioanichie. Se iea «de a zăce» de la produse, «dinū prisăci cu stupi, dinū 50 unulū, cariī, fiindū mai puțini, să ia câte o pară de stupu». «Ce numai dinū grădinī cu legumi să nu ia.»

O însemnare pe dos pomenește pe «căpitanul de Lăpușna».

22 April 1798. Alexandru Ioan Calimah, pentru «Ieremie arhimandrit și egumen mănăstiriī Danculū», care, la cele două moșii, e împresurat «de către megieșii înpregiurași cari săntū la Ținutu Fălciului».

17 Maiū 1798. Matei Costachi Păh. către vărul său. Dumitrachi Miclescu: se scusă că nu poate veni la hotărnicie, «fiindcă soțulū meū, Căsandra, cari cu frățască dragoste să inchină dum., să află bolnavă, și mai amū și altă trebuință».

26 April 1801. Hotărnicirea moșiei Neamțului, Peliceni la Soroca, «ci esti pe Căinariū». «Și amū strănsu și pe răzășiī de moșie Șălneriī, cu cari esti pricina, anume pe d. Jicnicerulū

Ioanŭ Buhușŭ, gineri lui Andrunachi Rughi, Barbulŭ negustorŭ, tijiŭ gineri lui Andrunachi Rughi, preutulŭ Grigori Rughi, Gavrilŭ Rughi, Tudosi Cobzucŭ, Ștefanŭ Rughi și pe Neculai Ursachi Post.».

Ca mai vechiu din actele cu însemnătate personală e acela al Mariei, soția lui Chiriță Paleologul, unul dintre acei intimi ai Movileștilor cari-i întovărășiră și în nenorocirea pribegiei, petrecînd mult timp în Polonia. Vedem, la 1620, în Martie, pe «giupăneasa răposatului Chiriței Postelnicul», întoarsă din «Țara Leșească», după această mărturisire a ei, încă din 1612, cum dă mănăstirii Vatoped de la Muntele Athos moșia la Soroca, Voșca, precum și alte posesiuni: satul Vasilcăul, tot de acolo, satul Cereșnovățul, jumătate din Pohrebeni, Soloneț, Movileanca (Iași) și un heleșteu, cumpărat de la un Danco, «în hotarul țargului Iașilor». Maria pecetluiește cu vulturul imperial bizantin. Și actul ei are cu atât mai mult preț, cu cît în el ea se arată a fi sora «Doamnei Safta». Dar aceasta «Doamnă Safta» nu e alta decît «Ilisafta», Elisaveta, soția, vestită prin ambiția și ne-norocirea ei, a lui Ieremia Movilă.

Al doilea act din această speță e raportul, scris de mina lui chiar, al lui Miron Costin, în calitate de pîrcălab al Hotinului, către Domn, arătînd cum și-a îndeplinit misiunea de a hotărî pricina vecinilor din Berestia așezați la Milinești, în aceleași părți hotinene.

Actele privitoare la una din cele două mari fundații ale lui Vasile Lupu în Iași, mănăstirea Golia, n'au fost până acum publicate. Lăcașul, înzestrat din bielșug de ctitorul său, avea întinse proprietăți în Basarabia, ca și mult mai vechea mănăstire a Neamțului. Între ele am găsit actul solemn prin care Vasile-Vodă însuși îi dăruiește moșia Clișcăuții din Ținutul Hotinului (7 Iulie 1649). Tot așa unul de la Ștefăniță, fiul lui Vasile, în care e vorba de scutirile acordate călugărilor și în acel sat al Clișcăuților și în Milineștii vecini: nicăiri n'am găsit o listă mai completă a acestor scutiri mănăstirești (22 Mart 1660). Un al treilea, mărturie de la boierii din același timp, privește o altă stăpînire a Goliei, moșia Vasilcăul, «înprotiva Camenițai», și moara făcută acolo de «un om din ceia parte».

În numile Tatălui și Fiului și a Sfântului Duh, Troițiî cel de o ființă și nedispărțitei, iată eu, robul stăpânului Domnului Dumnezeuului meu Is. Hs. și a Troițiî închinătorii, noi, Vasilie Voevodă, cu mila lui Dumnezeu Domnă țării Moldovii, adică Domnie Mă amă binevoitu de a noastră bună voință, cu curată și luminată inimă dină totu sufletulă nostru și cu agiutoriulă lui Dumnezău răvniudă a urmă altoră răposai Domni č-au întărită și aă miluit sfânta mănăstire în numile lui Dumnezău și pentru pomenire, dreptă aceia Domnie Mă cu agiutoriulă lui Dumnezău și a presfintei curatei și prèblagoslovitei stăpânei noastre Născătoare de Dumnezău și purure Fecioarei Marii și cu blagoslovenie a patru sfinți a noștri, a Moldovei: chiră Varlaam arhiepiscopă și Mitropolit di Sučava și chiră Anastasie episcopă di Romană și chiră Theofană episcopă di Rădăuți și chiră Ghedeonă episcopă di Huși, Domnie Mă amă începută a zidi sfânta mănăstire înă țăr-gulă Eși, anumi Golăia, undi esti hramulă Înălțare Domnului Dumnezău și Măntuitoriulă nostru Is. Hs., și amă dată și am miluit sfânta mănăstire cu un sat anumi Clițcăuți în Țint. Hotinulă, cu loc di heleștei și mori pe părulă satulă și cu totă venitulă. Cari acelu sat aă fost mai înainte drept domnescu, ascultătorii di orașulă Hotinulă, și aă fost dat acelu sat de la Radulă Voevod boeriulă său Tudori Grecu biv Velă Vameșă. Și după aceia Tudori Vameșă aă vindută acelu sat altui Grecu boeriu, anumi Leondară țijă Vameșă, în zilele Domniei Mele. Și după aceia Leondară Vameșă aă murit, și aă fostă străină, și copilă n'aă făcută, și aă rămasă acelu sat iarășă domnescu, spre orașulă Hotinulă, precum și mai înainte aă fostă.

Dreptă aceia Domnie Mă am dată și am miluit cu acelu sat Cliticăuți pe sfânta rugă a noastră de iznoavă zidită Golăia, cu toate hotarale și venituri, neclintit, nič odinioare în vecl de vecl, și dresuri de danie și cumpăratură č-au avută aci boeri greci încă am dat Domnie Mă în mănule rugătoriloră noștri egumenulă și la totă soborulă de la sfânta mănăstire. Iară, ivindu-se la o vreme niscăiva alte drese pe acelu sat, să nu să criadă, ci să ia și să de iarăși înă mănule rugătoriloră noștri, călugăriloră de la sfânta mănăstire. Și după viața noastră cini va fi Domnu dină fiil noștri sau dină niamulă nostru, sau iarăși pe cini va alege Domnie Mă a fi Domnu în pământulă nostru a Moldovii, acela să nu strici a noastră danie și miluire, ce este, a sfintei mănăstiri; iară cini s'ară ispiti să strici a noastră danie și miluire, acela să fie certat de Domnulă Dumnezău, și de prè-curată maică-sa, și de 12 Apostoli, și

de 318 părinți de la Nichie, și să fii părtași cu Iuda. Și
cú însuși Domnul, amú poroncitú.

Înú Eși, let 7157, Iuli 7 dni.

Noi Vasilie Voevod.

Dumitrașco.

Asămine di pe sîrbii s'au talmăcit di mini, 795, Iulie 4.
Andrei Sabii Căpt.

«Lt. 7168, iară de la Hs. 1660, Mart 22.» Ștefan-Vodă
(care «sărbăscu» lui Dumnezeu), cu binecuvîntarea Mitropo-
litului Sava și a episcopilor Dosoftei, Teofan, Serafim, dă
Goliei satele Clișcăuții și Milineștii, «cari acestu satú Cliș-
căuții au fostu de răscumpăratură lui Londar, carile au
fostu Vameșu-Mare, de la Tudori, iarășu c-au fostu Vameșu,
iară lui Londarú Vamășului i-au fostu dăruitu acestu satu
părintele mieú Vasili Voevodu». «Ertat-amú Domnia Mea
aceste sate dării și angăriile, ca să n'aibă a da noao nicio
dajde, nici mare, nici mică, nici zloți, nici lei, nici galbeni
de casă, nici ilișu să plătească, nici sulgiú, nici cără, nici
miiare, și niciunú lucru noao să nu ni lucredză. Așe
și de acmú înainte de să vorú mai adaoge nescari dări,
pentru multe asupreli și greutăți carile să tãmplă într'a
noastră țară a Moldovei, de toate dările și angăriile să
fie înú pace: nici camănă de băuturi, nici de cojocărie,
nici de bezmăn să n'aibă a da. Numai să aibă a da aceste
sate odată într'unú anú 100 ughi la cămara Domnii Mele,
cândú va fi dajde la haraci împărătescu, iarú altă nimicú
să n'aibă a da preste totú anulú. Și iarășu amú ertatú de
aceste sate 1000 de oi țărănești, care facú 100 oi dom-
nești, și 1000 de stupi țărănești, care facú 100 de stupi
domnești, și 500 de mascuri țărănești, cari facú 50 de
mascuri domnești: pre atăta cătú mai susú scie să să fie
în samă țărăne pečetluitú, întrú nimicú să n'aibă valú.
Iarú, de să va afla mai mulți de cătú sântú orânduți, să
să ia gorștină și desetină dreaptă precum să ia de la
toată țara. Și să fie în pace de toate dările și angariile,
precumú... mai susú scriemú, de câte arú fi pre alții înú
țara Domnii Mele, nici globi... val sau pradă Vornicilor-
Mari, ci să aibă a lua gloaba călugării de la svânta mă-
năstire unde mai susú scie, Golăia, dinú târgú dinú Iași,
ca să li fie lorú de hrană și d'imbrăcăminte călugărilorú
cari vorú trăi acolo la svânta mănăstire.» Închinare la
Vatoped, «care au ziditú Arcadie și Andriianú Împărați».
Marturi boierii. Răcovița Cehan V. Log,

Traducere de pe la 1700—50.

Originalul de Corlat.

Confirmă Duca-Vodă la 10 Decembre 7174, Iași (foarte fru-
moasă mică pecete octogonală).

† Răcoviță Cehanū Velū Logftū i Toma Catacozinō Velū Vornicū i Duca Velū Vistearnicū scriemū la priatinīl noștri, la pircălabīl de Soroca, sănătate. Alta, vă dămū știre că ni s'au jăluitū aicea înaintea noastră egumănulū și cu totū săborulū de la svântaa mănăstire de la Golăia, de aicea, dinū lași, dzicândū că au o oeni a svintei mănăstiri acolo înproțiva Camenițai, anume Vasilicoul, și au venitū unū omū dinū ceia parte de s'au tocmitū cu călugării ca să-și facă acelu omū moară pre acelu locū a călugărilorū, și s'au tocmitū să le dea pâine dinū anū înū anū, cumū le-au fostū tocmala, și până acmū totū le-au datū pâine, precumū s'au tocmitū, iară acmū elū nu vra să le mai dea nemici, și moara totuși ține pre acelu locū. Pentru acesta lucru dea care veți vedea cartea noastră, iară dumneavoastră să căutați să le faceți giudețū direptū cu acelu omū, de vreme ce să hrănește cu moara acolea: să aibă a le da pâine precumū le-au fostū tocmala de'ntăiu. Iară, de nu va vrea elū să le dea pâine precumū s'au tocmitū, să fie volnici călugării a-i strica moara acelu omū de pre loculū lorū. Acasta scriemū: într'altū chipū să nu fie.

U Iasū, Oct. 6.

Racoviță Cehanū Velū Logftū.

(Iscălitura greacă a lui Toma Cantacuzino.)

Un șir de documente privesc moșia de la Voroncăuți a lui «Ionașco Hrincovici, fișorulū Nastasiei, nepotulū lui [Gliga] Hrincovici» (din vremea lui «Bogdan-Vodă») — *deci mumele de familie se lua și de la bunic* —, «strenepotulū lui Frițianū [Frățian] și lui Bocotco Cluciarulū»: el o trece surorii, Mărica, și cumnatulū, Dumitrașco Fulger, pircălab de Putna. Moșia fusese a lui Nistor Ureche, care colonisase și oameni din Nimirovul vecin, ars de Tatars, până la refacerea satului lor: unul din acești oameni are nume străin, Chirilă Stolpensi. Hrincovici are un proces cu vornicelul de Trifăuți, Veaveriță, pentru un loc «la Țermurele Roșiu». Cu acest prilej asistăm și la procesul întemeierii unei slobozii domnești, la acel Nimirov și la Zaluceni.

Alt document destăinuiește cum se «descălecau călărași» de Domnie, pe o siliște oarecare. După moartea lui Ionașco, fiul și fetele, Vasile, Ileana, Axena și Ana, trec Voroncăuții «fratelul nostru Iorgăi ce au fostū Vameșū», pentru că el ținea pe vara lor, Lupa, fiica lui Dumitrașco Fulger și a Maricăi (1656). În aceste afaceri intervine și o datorie la «Hasanbașea Turcul».

Iași, 20 Novembre 7130. Ștefan Tomșa, pentru Ionașco Hrin-

covici și frații Ștefan, Dumitrașco și Manole, în județ cu Chirilă Stolpensi, cu Toma Scurtu: «aū adusū și niște oameni de la Nemerovū și ș'aū făcutū case de moșie lorū pe loculū Cerlivii, înū gura părăului, înū izvoarele Manovca» (satul Voroncăuți). Refusă dijma pe finețe. «Darū Chirilă Stolpensi așa aū zisū innainte Domniei Mele că n'aū adusū pe acii oameni, ci, cândū aū robitū Tătarii și aū arsu totū satu Nemerovū, acii oameii căți aū scăpatū de la robii i-aū strānsu Ureche Velū Vorc., cândū aū ținutū elū acelu satū Voroncăuții, și i-aū așăzatū pe acelu locū, făcāndu-le bordei până cândū le va faci case, iarāșū înū Nemerovū.» Se decide pentru Hrincoșici. «Darū Chirilă Stolpensi și Toma Scurtū și cu alți toți căți vorū fi dinū Nemerovū să aibă a să amesteca la satulū lorū înū siliște înū Nemerovū, și mai multū acolo să n'aibă triabă a să apuca;»

Traducere lingă original.

22 Maiū 7136. Barnovschi Moghilă-Vodă, pentru procesul lui Ionașco Hrincoșici și frații cu Veaveriță de Gorna, vornicel de Trifăuți, pentru «unū locū ce iaste înū gura vāei Otmanovca, la Țermurile Roșiu, dzicāndū Ionașco cu frații săi c'aū trimisū boiarinulū Domniei Meale Necoriță Hatmanū pre acelu vornicelū, pre Veaveriță, ca să strāngă oameii cu cărțile Domniei Meale de slobodie la siliște la Zaluceanī și la Nemirovū. Deci acelu vornicelū aū pusū unū stālpū de slobodie în siliștea Zaluceanilorū, care altū stālpū nu l-aū pusū înū siliștea. Nemirovulū, ce l-aū pusū pre acelu locū la Țermurele Roșiu, ce iaste de hotarulū satulū lorū, a Voroncăuțilorū, iarū Veaveriță vornicelulū aū dzisū innainte Domniei Meale că acelu locū iaste de hotarulū Nemirovului.» Cercetează pircălabii de Soroca pentru a întreba acolo. Hotărire pentru Hrincoșici. Pecete octogonală pe hirtie. Iscălitură cu chinovar.

«Dumitre Cām. Dumitrașco Ștefanū Vel Logft. uē.»

Iaș, 12 Maiū 7139. Moise Moghila-Vodă, pentru «Ionașco Hrincoșici și Dumitrașco Fulgerū și Manole», în judecată cu «Futeiū hotnogulū de călărași, ce i-amū datū Domniei Mia carte să facă călărași și să-i așadze la o siliște a Domniei Miale ce să chiiamă Nemirovulū, în Ținutulū Sorocel, pre Nistru, iarū elū n'aū descălecatū călărași prea acea silește, unde amū datū Domniei Mea învățatură, ce i-aū dusū pre acei călărași de ș'aū făcutū case pre o bucatī de hotarulū Voroncăuților, ce iaste

acelui sată a slugiloră noastre ce mai susă sîntu scrișî, în gura Lutmanvcaî, la niști izvoară; și aș arătată ei urice bătrăne ce aș avută Hrincovicî, scriindu în sămne și alte direase de pără de la Ștefană-Vodă și de la Brănovschi-Vodă.»

Se trimet pîrcălabii de Soroca «ca să-î scoață pre acel călărașî de pre loculă loră și să-î mute la aca siliște unde le-amă dată Domnii Mea, la Nemerovă».

Iscălitură cu chinovar.

F. d. «Ionașco Hrincovicî, fičorulă Nastasiei, nepotulă luî Hrincovicî, strenepotulă luî Frițiană și luî Bucotco Cluciarulă, înșumî pre mine mărturisescu cu cestă zapisă ală meă, scrisu-l-amă cu mîna mea și cu toșî fičorii meî, cumă, de nimene nevoită, nicî asuprită, vândut-amă a mea diriaptă ocină și moșie denă sată denă Voroncăușî de a patra parte, denă partea de giosă gîmătate, cu vecină, anum[e] aceasta parte de ocină vândut-amă surorie miale, Măricăî, și cumnatu-meă, luî Dumitrașco Fulger, pîrcălabulă de Putna, dreptă optudzeci de zloșî de argintu, și ni-aș făcută plata deplină, cumă mai susă iaste scrisă. Pentru acia ca să hie loră moșăi înă veacî, nime de vecină meî să nu întoarcă această parte în tocmala mea înă veacî, și să aibă a-șî fac[e] și direase domneștî. Și i-amă dată și eă toate direasele miale la mână loră, ca să știe.

Ionașco Hrincovicî iscaală (Pecete mică neagră.)

14 Iulie 7143. Vasile-Vodă, pentru Ionașco Hrincovicî, «snă Anastasiei, vnuc Gligăî Hrincovicî»: a vîndut ocina sa la Voroncăușî (Soroca) surorii, Marica, și cumnatului, Dumitrașco Fulger.

Pătrașco Bașotă Vel Logofăt. Vasilie.

8 Februar 7145. «Ștefan Hrincovicî, fičorulă Nastasiei, nepotulă Grigăî Hrincovicî», arată că vinde «ocina și moșia den uricu č-aș avută moșulă nostru Hrincovicî de la Bogdană-Vodă șă denă ispisocă de'nparțală de la Irimia-Vodă Moghila», la Voroncăușî, «ci-î pre Nistru, înă Țănutulă Sorociî, la Țărmuri Roșăî» pe 65 de taleri, luî Dumitrașco Fulger, cumnat. «Șă noi i-amă dată bani deplină, șă cu acește bani m'amă plătită de Hasanbașea Turcul, cândă amă fostă datoră, șă mi-aș mai dată o iapă dereptă optă galbenî bunî, șă m'aș mai dată șăptedzăci de clăî de grăă.» Marturi: «frate-miă Ionașco Hrincovicî șă Condria fičorulă luî Păvălenco denă Măgură șă cumnatu-meă Manole».

Iași, 17 Iulie 7164. «Ileana, Axana și Vasilie și Anna, fičorii luî Ionașco: toșî nepoșii și strănepoșii luî Bucotco și Gligăî Hrin-

covici», vînd moşia lor din Voroncăuţi «fratelui nostru Iorgăi ce aŭ fostŭ Vameşŭ şi giupănesei dumisale, vearei noastre Lupei, fata lui Dumitraşco Fulgerŭ ce au fostŭ Vornicŭ şi a Măricăi, nepoata lui Hrincovičŭ», pe 100 de lei «banŭ bunŭ»; «însă cu partia frăţine-nostru lui Pătruşŭ, caria o amŭ cumpăratŭ eŭ, Vasilie, de la Pătruşŭ dreptu doi boi prăţuiŭŭ optŭ galbenŭ bunŭ, şă m'aŭ mai datŭ o iapă dreptŭ 20 de lei». Marturi: Roşca Vornic de gloată, Stroescul Vornicul, Bejan, Ghence şi Beldiman şi Rugină şi Constantin şi Alexandru Costin şi Mirăuŭ Păsturniche, Vornici de gloată. «Şi aŭ fostŭ şi cumnatu nostru, Bosie, fičorulŭ lui Manule, de faţă, şi Ilisatha călugăriţa, şi Andreiaşŭ, tečorulŭ ei.» «Şi eŭ, Dumitraşco Uricariulŭ, amŭ scrisŭ.»

Vameşii Moldovei în veacul al XVII-lea au o serie întreagă de acte care-i privesc. Condrea, cunoscut foarte bine şi de aiurea, are, cu Sofronia, un fiu, Ioan, care cumpără la anul 1641 satul Milineştii, în prezenţa şi a lui Condrea, a lui Crăstea, alt vameş, şi a lui Leontari, «Leondar», care e Vameşul-cel-Mare. Avem testamentul lui Ioan, scris într-o grecească din cele mai nepieptănate; asistă la redactarea acestei diate, între alţii, Leondari şi alţi Greci, Hristu şi Nicola al lui Kataratos. Milineştii şi vile de la Côtinari sînt lăsaţi Goliei; Trei Ierarhii au satul Piatra, din Ţinutul Iaşilor.

La 1644, «Vameşul-cel-Mare» era Profir, care cumpără atunci satul Uşereii în Ţinutul Lăpuşnei, înaintea vameşului grec Franguli. Profir iea apoi, în anul următor, şi moşia Birlădenilor, tot în acel Ţinut. La 1669 se pomeneşte «Iane [Marcu], fratele lui Prohirŭ c-aŭ fostŭ Vameşŭ-Mare». El vinde, ca moştenitor, Uşereii, unui nou Vameş-Mare, pe care-l cunoaştem şi ca proprietar la Poieni, şi ca întemeietor al unei mănăstioare, Păun: la învoială se întîmpină, afară de «Vameşii-cei-Mari»,—deci nu era numai unul singur—, Crăstea sau Hristu Ghiorghiu, calificat de Vameş-Mare, şi Statie (Hristu), simplu vameş, starostii de negustori Crăstea şi Alexandru, apoi şi Alexandru, cari iscălesc greceşte, «Mihaiŭ schimbătoriulŭ», a cărui iscălitură poartă în greceşte: «Mihali Nicolau zaraful». La 1691 fusese vameş Gheorghe Papanikolau, a cărui soţie era Romînca Lupa. Într'un act din

secolul al XVIII-lea e vorba și de Constantin fiul Vameșului Prohir.

Iași, 26 Ianuar 7149. Vasilie-Vodă pentru egumenul de Golia (Golia), care aduce zapisul de la «Ioan fiul lui Condria Vameș și cneaghina Sofronia, fiica lui Dumitru Niagoe biv Ceășnic», înaintea lui Varlaam Mitropolitul, a episcopilor Dosofteiu și Anastase și Gheorghie, lui Leondar Vel Vameș, lui Condria Vameș, lui Tănasia Ușer, lui Nicolai Condrat, lui Crăstea Vameș, etc., prin care-și dă satul Milineștii lui Ioan fiul lui Condrea. Iscălit Domnul. Scrie Șaidir.

Testamentul lui «Οἶον, οὐδὲ τοῦ Κῶντι τοῦ Βάμεσι»: chiamă pe duhovnicul său, popa Sofronie, și pe egumenul Goliei Roman și pe Leondari vameșul, pe Hristu și pe Nicola τοῦ Καρυράτου, pe Atanasie Ușerul și pe Ienachi Căminarul și lasă Milineștii Goliei, ca și vile de la Cotnari de la maică-sa, Sofronia. Va îngriji de tatăl lui. Dă moșia Piatra (Iași) la «mănăstirea Domnului nostru», Trei Ierarhii. Hirtuile le are mătușa, Solomia lui Neagu. Iscălituri grecești.

Iași, 21 April 7149. Vasile-Vodă dă Goliei moșia lui Ion sin Condre Vameș, la Milinești, «cu răbnic», etc., și vie la Cotnari, și «la unŭ dialŭ ci să numești Dialulŭ Pășenii». Credința fiului Ștefan.

Tradus de Sabie la 1795.

Iași, 22 August 7152. «Vasilie Banul, Marele Medelnicearŭ», vinde Ușereii, «ce-î pre Prutŭ, în Ținutulŭ Lăpușnei», «și cu bălți de piaște și cu fănețŭ», etc., «dumisale lui Profirŭ Vameșulŭ-celŭ-Mare», pe 350 de taleri, «banŭ de argintu». Era de moșie «depreună cu alte semenții ale noastre», cu care s'a înțeleș, Drăguna, Candachiia, «featele Nastasiei, nepoatele lui Toaderŭ Ungurulŭ».

Nume: Drăganŭ Uresculŭ, Stranca, Grozava, Batin, Acsana, Drăguța, Guțul, Trofana. Φραγγόβλη ἐπίμασις μαρτυρῶ.

Mărturie și de la boierii de Divau, 5 Septembrie 7153.

Iași, 25 April 7153. Vasile-Vodă, pentru aceia,—între cari fiii lui Neaniul Dobos, Vidruț fiul unei Maica—, cari vind sat la Brălădeani, pe Prut, în Lăpușna. Cușpără Marele-Vameș, Profir. Slavon. Pecete.

Iași, Iunie 7177. Solomon Bărlădeanul Mare-Logofăt, etc.,

pentru cumpărătura lui «Iane, fratele lui Prohiru ă-au fostu Vameșu-Mare». Între semnături: Τεσχάνος Ἀρμάσης. Aproape singurul semnează grecește față de iscăliturile românești (a lui Miron Costin, a lui «Rusul Vorniculă de gloată», etc.).

Confirmare de la Duca-Vodă, 28 Iunie 7177.

Iași, 25 Iunie 7177. «Iane, fratele lui Prohiru ă-au fostu Vameșu-Mare», vinde Ușireștii lui «Păună ce iaste Vamășu-Mare», pentru 420 de lei bătuți. «Înaintea Vameșiloră celū Mari și denaintea starosteloră de neguțători; anume Vameșil: Andronicu ă-au fostu Postelnicu-Mare, și Crăstea Vameșulă-celū-Mare, și Statie Vameșulă și Alexandru Ramandi ă-au fostu Ușearū Mare, și Crăstea și Alexandru, starostil de neguțători, și Mihaiū schimbătoriulū, și Gheorghie a Frânca, ă-au fostu Vornicu de trăgū, și Necula și Iorga Bute, și mulțil alțil s'au prilejitu într'ăcastă tocmală.»

Ἀνδρόνικος ποστέλνικος. † Γηράνις Μάρκου, ἀδελφὸς τοῦ Προφίρι στρέγο τὰ ἄνοθεν. Χρίστος Γεωργήου καὶ Βάμαισις μάρτυρας. Στάθης Χρήσου μάρτυρας. [Ramandi, grecește]. Ἄνδρ. στάρωστας, Ἀλεξάνδρου στάρωστας, Iorga Buta, Μηχάλης Νηκολάου σαράφης μαρτηρὸ τὰ ἄνοθεν. Ghiorghie Frânca.

Iași, 1691, 14 Decembre. Dosofteiu de Ierusalim adeverește că Gheorghie Παπα-Νικολάου, ὁ καὶ Βάμεσης, a lăsat moștenitori pe soția Lupa și fiica Anastasia, care lasă și de la sāraci. Două moșii trec la Golia. Iscăliturile grecești.

12 Iulie 7265. Judecată înaintea lui Scarlat-Vodă Ghica între Ioanichie Sinadon și «Pascalū Hoștină, feșorulū lui Costantinū — [alb] și Costantin, fișorulū lui Prohiru ă-au fostu Vameșu-Mare». Cele două moșii date la Danco, de Păun, s'au cumpărat de la «Eni», fratele lui Prohirie Vameșul. Pascal Hoștină atacă dreptul mănăstirii. Era vorba de alți Ușerei ai «Sandulul ispravnicu de copii».

V.

În ce privește așezămintele, avem două cărți domnești din veacul al XVI-lea, în care Petru Șchiopul și pe urmă Aron-Vodă dau ordine către pircălabii și chiar *hotnogii* de Ciobărciiu, la Nistru, de-asupra Cetății-Albe, ca să împiedece încălcările, în dauna moșiei mănăstirii Neamțului, ale lui Malic de la Copanca, — un Armean, după cît se pare, amestecat în pescării —, și ale oamenilor lui. Odată, ca pedeapsă, pentru că «săpase bălțile», supt lancu-Vodă, i se ieau șase boi, altă dată doisprezece (fusese

amenințat și cu cinzeci), și vinovatul Malic e chemat la Domnie să-l «urgisească». Cum el urmă pe aceeași cale, lăsînd călugărilor «numai o gărlă la Copanca, unde lovește în Crivaia», oprindu-se celelalte «gîrle» și «iezere», pîrcălabii dau voie să se spînzure ai lui Malic. Actul lui Iancu-Vodă e important și prin aceea că pentru întăia oară se scrie: «Alexandru-cel-Bun».

De sigur o neașteptată întregire a cunoștinților despre condițiile pescuitului în Moldova către sfîrșitul veacului al XVI-lea.

Cu mila lui Dumnezeu noi, Iancul Voevod, Domn pămîntului Moldaviei, scriem credincioasă slugii noastre Bodeiul Vel Vătaf de Țănutu Lăpușniț, dăm de știre precum că au jăluit rugătorii noștri călugării de la mănăstirea Neamțului asupra lui Malic din Copanca, și au zis precum că au niște iazere acolo la Copanca, și au arătat înaintea noastră dreapte priveleghii pre care au ei de la Alexandru Voevod cel Bun și de la bătrînul Stefan Voevod și de la Petru Voevod asupra acelor bălți de iazere, iar Malic le sapă bălțile lor cu a sa puteare, și încă mai înainte s'au tras înaintea lui Petrea pîrcălabul, și le-au făcut lor ispisoc de pace, iar el nu s'au ținut de acea tocmeală. Deci Petrea le-au rînduit lor zi în zioa Adormirii Născătoarei de Dumnezeu; apoi el n'au venit într'acea zi, ci au venit mai înainte de zi cu viclesug, și, gătindu-să nu știu cum, ș'au făcut lui-și carte ca să sape. Iar, deacă vei vedea această carte a noastră, tu să-i iai de la dănsul 6 boi și cartea, și le trimite la noi, și astupă bălțile pe unde au săpat. Și să zici fieștecăruia om ca să nu sape nimenea, că, de or săpa, bine să știe că vom trimete și vom lua 50 de boi. Așa să știți, și pre noi să nu ne învățați. Leat. 7089, August 16. Stroici Vel Logofet ucil. Ghiorghie.

Pecete ruptă.

Cu mila lui Dumnezeu noi, Petru Voevod, Domn pămîntului Moldaviei, scriem slugii noastre cel credincioase, pîrcălabului dela Ciobraci, dăm ție înștiințare precum că au jăluit călugării de la Neamțu asupra lui Malic de la Copanca, și așa s'au plînsu înaintea Domniei Meale precum că le face lor mult rău și nu pot ei de răul lui ca să-și fie locurile sale și iazerile. Și încă s'au mai trasu ei de față înaintea Domniei Meale cu acel Malic. Și am luat de la dănsul 6 boi; iar, cînd iaste acum, el iară au început a le face lor învăluială. Deci, deacă vei vedea această carte a Domniei Meale, iară tu să iai de la dănsul 12 boi și să-i trimiți pre ei și pre dănsul la Domnia Mea să-l urgiesc. Și iarăși încă tu pîrcălabe, să

aibi a aşaza aceale gârle cu satul de acolo. Şi într'altu chip
să nu faci.

Domnulău zisă. Stroiul Marele-Logofătău au învăţat.
Sava.

Traducere din 1802, de Ioan stareţul de Neamţ.

Cu mila lui Dumnezeu, noi, Aron Voevodă, Domnă pământului Moldaviei, scriem slugilor noastre, credincoşilor parcălabi şi hotnoghi de la Ciobraciu şi dăm şi voia a şti că noia s'au jăluită călugării de la Neamtu asupra feşorilor lui Malicū de la Copanca şi au spusă că nu potă să ţie de ei locurile loră şi iazerile şi gârlele şi le-au lăsată loră numai o gârlă la Copanca, unde loveşte în Crivaia. Deci, deacă veţi vedea această carte a noastră, voi să luaţi sama pentru cea gârlă cu satul Copanca şi spuneţi feşorilor lui Malicū să lasă locurile călugărilor în pace, cu gârlele şi cu ezerile. Iară cari dintr'acei feşori a lui Malicū va mai face supărare, iară voi pre dănsulă să-lă spânzuraţi acolo, pentru că de multe ori s'au părătă înaintea noastră şi au rămasă pe feşori lui Malicū, şi n'au ascultată de cartea Domniei Meale. Aşa să ştiţi.

Domnulău zisă. Grigorie.

Traducere din 1812.

Un act din 1619 arată că pe atunci vecinii, «vecinii de moşie», puteau pleca «unde-i voia», dar cu condiţie de a plăti, fie şi în vite, *cisla* pe care o părăsiau.

28 Iulie 1727. Nicoară Vel Dvornic de Țara-de-sus, Vourtar Vel Comis, Nebojatco Logofăt, Vasile Neagoe Vel Post., Petraşco Başota, Pătraşco Ciolpan şi Dumitraşco Ştefan, pentru «Pătasie şi Creciun, frate-său, denă Cotova», dând lui «Nicoară Preješculă Vistearnicū» partea din Crivcenă. «Pântru căci au fostă mai deintea Pătasie vecinū de moşia, şi l-au lasatū de s'au dusū de satulū lui unde-i voia, şi au plătitū şi nişte vite pântru *cisla* ce au peritū pântru dănsulū. Direptū acea au lăsatū ca să fie dumisale Vistearnicului diriaptă moşia cu totū vinitulū, şi nime denă oameni loră sau fişorii loră să n'aibă a se mesteca la cea ocină nici denuorea în viac.»

Iscălituri şi peceţi.

O vînzare de stupi, de către un credincios al lui Constantin Duca-Vodă, care trece apoi la Munteni, ne introduce într'o ramură prea puţin cunoscută a vieţii economice în trecut.

Dat-amă scrisoarea noastră dumisale lui Iordachi Rusetū Vistearniculū precumă amă vândutū dumisale 82 de stupi, care aciaştī stupi au fostū ai miei la dumnealū încă din

Domniia d'întăi a Mării Sale lui Costantină Duca-Vodă de mi i-au ținută. Acum dăndu Dumnezeu de amă venită iară cu Măria Sa în țară, mie nu mi-au trebuită acel stupl, căci nu iaste șediarea în țară, ce mărgu în Țara-Rumânească. Ce eu i-amă vândutū dumisale; iară pentru prășala stupilorū mi-au datū dumnealor șaptezăci de lei, de care eu i-amă făcutū acum dumisale această scrisoare de la mine, că să fie de aședzământū stătătorū, să nu mai aibă de spre mine nice o nevoi. Și pentru creadința ni-amă pusū degetulū să să știe.

U Iasū, lt. 7209 Ghen. 13. Care s'au făcutū peste totū 31 lei.

..Lupulū Bogdanū bivū Hatmanū, marturū.

Prin porunca lui Scarlat-Vodă Ghica pentru culegerea «deimei denū păine și denū fănațe de la Tatarī» de către călugării de la Dancu pe niște moșii ale lor, îngăduindu-se ca acești Tatarī să «are și cosească» și «ușurgiii» să se amestece pentru «a li lua piine», pătrundem mai adinc în mecanismul ușurului.

23 Iunie 7265. Scarlat Ghica, pentru «Ioanichie Vlădica de Sinadon», cu privire la cele două moșii. «Și pe aceste moșii arū fi arăndū și cosindū Tătarī, și ușurgii eū păini de pe la Tătarī, și mănăstire niciunū folosū nu are de acele moșii». Radul Racoviță, Vel Log., le-a constatat a fi ale mănăstirii. «Pe cini va trimite Sfinție Sa să fie volnicū cu carte Domnii Meale a strānge și a lua toată dejma dinū păine și dinū fănațe de la Tatarī și de alții ce orū faci pe aceste moșii, iarū ușurgii întru nemică să nu să amestece nici a scria dejma acestorū moșii. Și porāncimū Domnie Mē dum. boerī ușurgii și tuturilorū altora cariī viți fi orānduiți cu slujba ușurului, întru nemică să nu vă atingeți de aceste moșii a face supărare.»

În sfirșit la 1798 vedem pe un Evreu din Huși, Leiba Iosăp, care, cumpărind un *suhat* «de la unū Stamate Bulgarī, pe apa Lăpușniī» (Bulgarul o cumpărase de la Matei Costachi), discută cu privire la o fîntină făcută pentru vitele cirezii sale.

25 Maiū 1798. «Leiba Iosăpū otū Huși» arată că a cumpărat «unū suhatū de la unū Stamate Bulgarī pe apa Lăpușniī, care moșie și el o are cumpăratură de la dum. Pah. Matei Costachi». Face fîntină, «fiindū-că vitele să facū mai buni și mai grasă cândū să adapă denū fântānă, bāndū apă rece». Egumenul astupă izvorul. «Pentru folosul cirezii unde amū făcutū fântāna cu cheltuiala mē.»

VI.

Dar ceia ce face marea importanță a lucrurilor găsite la Chișinău — și care, cu învoiala colegului nostru, ministrul basarabean Inculeț, intră azi în posesiunea Academiei — este o serie de prețioase pergamente, din care *trei de la Alexandru-cel-Bun* (31 August 6937, 1-iu Septembrie 6937, 23 Decembrie 6938), *unul de la Petru Aron* (1-iu Mart 6964), *două de la Ștefan-cel-Mare* (13 Iulie 6971 și 17 Mart 7008) și, în sfârșit, *unul de la Petru Rareș* (15 Mart 7035).

Ele privesc ciezărul la Nistru anume Zagornoe și prisaca de la Zahorna, date mănăstirii Neamțului. Lăsăm să urmeze, până se va da o ediție a textului slavon, traducерile făcute, la începutul veacului trecut, de egumenul Ioan de la Neamț.

Cu mila lui Dumnezeu noi, Alecsandru Voevodă, Domnă pământului Moldaviei, facem înștiințare cu această carte a noastră tuturor care o vor vedea sau cetindu-să o vor auzi, precum ne-am îndemnat pentru a noastră sănătate și pentru a noastră mântuire și am dat mănăstirii de la Neamțu, Înălțării lui Hs., iazeră la Nistru, anume Zagornoe, și prisaca de la Zahorna, uric cu tot venitul ce va fi a lor. Pentru aceeaia câte cară oră trimite de la mănăstirea Neamțului, oră după peaste, sau după miere, sau oră după care lucru oricând, de la dănsii nicăiurea să nu le ia vamă prin pământul nostru, nici la orice loc, nici la trecătoare, oriunde, să nu le ia nimic, că-i vom certa cu mare muncă. Iară care ară voi să ia de la dănsii vamă sau brudină, fie oricând și la ce vreme, unul ca acela să fie blăstămat de la Domnul Dumnezeu și de prea-curata lui Maică și de toți sfinții, amin.

(Tradus de starețul Ioan.)

Cu mila lui Dumnezeu bine-credinciosul Domn și rob stăpânului mieu Iisus Hristos, Io Alexandru Voevod și Domn a tot pământul Moldovlahiei și cu bine-credincioasa Doamna Marina, bine am voit cu a noastră bună voire și cu toată a noastră bună voință și cu ajutoriul lui Dumnezeu ca să înnoim și să întărim mănăstirea Neamțului, a Înălțării Domnului, și am adaus ei dintru a noastră avere ca pre cât să le poată a fi să le agiungă celor ce să vor afla într'ansa balta asupra Nistrului, ce să numește iazerul Zahorna, cu gârlele ei, și prisaca de la Zahorna, și pre fieștecare an 12 poloboace de vin din zeciuală Neamțului. Acestea toate să fie cei mai nainte zise mănăstirii uric cu tot venitul nestrămutat niciodată în veaci, pentru sănă-

tatea noastră și pentru pomenirea născătorilor noștri celor ce cu sfințenie s'au odihnit. Și încă am voit și am ales pentru noi două zile ca să să cânte nooă dumnezeiasca liturghie întru toate săptămânile, Domnii Meale Gioi, iar Doamni Marini Marți, și întru aceale zile să să dea fraților la trapeză câte o cupă din vinul acel de mai sus zis, până când vom fi în viață. Acestea sânt câte pentru a noastră sănătate, iar după a noastră moarte pentru a noastră mântuire. Așijderea și igumenul chir Siluan acel zise mănăstiri și cu toți frații cei întru Hristos cei ce să află întru acea mănăstire ne-au dat nooă făgăduință înaintea lui Hristos ca să îplinească toate cuvintele ceale mai sus zise, și vor ținea tare cu mulțămită și cu rugăciune, din toată inima. Iar, deacă cineva dintr'ânșii să după dănsii care va fi nacealnic acel mănăstiri nu va împlini acelea, aceia să dea cuvânt înaintea lui Hristos, în zioa strașnicului județ, și blestemul lor să fie asupra lor. Și pentru întărirea tuturor acelor mai sus scrise am scris și credința Domnii Noastre cel mai sus scris Alecsandru Voevod și credința iubitului fiu a Domnii Meale Iliia Voevod și credința tuturor boierilor noștri a Moldaviei, mari și mici¹. Iar după a noastră viață cine va fi Domn pământului nostru, sau din copii noștri, sau din neamul nostru, sau pre cine Dumnezeu va aleage ca să fie, unul ca acela să nu aibă a strămuta a noastră danie, ci mai vartos să o întărească, pentru că am dat și am făcut noi aceale de mai sus scrise cu tot gândul nostru cel bun. Iar cine ar vrea ca să le strămute acelea, sau să sfătuiască spre a le strămuta, unul ca acela să fie blestemat de Domnul Dumnezeu și de preacurata Maica lui și de 4 evangheliști și de 12 sfinți și verhovnici Apostoli și de 318 sfinți părinți și de Dumnezeu purtători, cei din Nicheia, să fie asemenea Iudii și blestematului Arie, și să aibă parte cu acel care au strigat asupra stăpânului Hristos: sângele lui asupra lor și asupra fiilor lor. Iar spre mai multă întărire a celor mai sus scrise am poruncit slugii noastre cei credincioase, lui Neagoe Logofăt, ca să scrie și să spânzure pecetea noastră la acest uric al nostru.

(Suceava, 1-iu Septembrie 6937.)

Cu mila lui Dumnezeu eu, robul stăpânului mieu Iisus Hristos, Io Alecsandru Voevod și Domn a tot pământului

¹ De fapt și fiii Steațco și Petru și Alexandru, boierii Mihail cu fiii, Vilcea, Cupcici Vor., Negre (fără fii), Dragoș, Iurg, Opreșia, Ivan Deatco, Ciurba, Stan Bîrliecu, Domoncuș Stolnic, Negrilă Ceasnic, Hodco Post.

Moldaviei și cu blagocestiva Doamna Marina, bine am voit cu buna noastră voință și cu toată a noastră bună voie și cu agiutoriul lui Dumnezeu ca să înnoim și să întărim mănăstirea Înălțării Domnului, care iaste de le Neamțu, și am adaos la dânsa dintru a noastră avere ca să poată viețui cei ce să vor afla întru dânsa, la Nistru balta ce să numește iazerul Zahorna cu gărilele sale, și prisaca de la Zahorna, și din gios trei mori care sânt la Banschi, a treia parte pe pârîu, trei mori toate, și să dîbă pe fieștecare an a lua 12 poloboace de vin din deseatina Neamțului. (Ca mai sus. Boieri ca mai sus, dar se zice: Jurj Fratovschi, Cupcici după acesta, Crăstea, Dan..., Oprüșia, Ivan, Deatco, Uncliat, Ciurbă, Domoncuș Stol, Negrilă Ceașnic, Costici Post.)

Neamț, 1-ju Mart 6964. Petru-Vodă întărește, «cu tot venitul, iar hotarul lui în gios de Nistru, din Chișna în gios și până la gura Zagornii, și cu toate gărilele câte cad în Zagorna, gărilele domnești și cu prisaca Ivancova și prisaca Zagornii și cu trei vaduri la Nistru, la Haboronea și Corabsca și la gura Zahornii. Așijderea, de va avea cineva trebuință a tăia stejari ca să facă plute, să nu fie slobod a intra în dîmbravă fără de voia lor; nici la bălți să nu aibă treabă nimenea a să amesteca; și, în hotarul acela câte prisăci vor fi, să aibă a lua deseatină călugării mănăstirii, așijderea și vană celor ce vor lua peaște în hotarul Zagornii.»

Suceava, 13 Iulie 6771. Ștefan-Vodă confirmă posesiunea «cu toate gărilele și poenile pretutindinea după hotarul cel vechiu ce-l are mănăstirea. Și iarăși cine va fi rînduit de cătră noi deseatină de prisăci, acei desetnici să nu aibă a lua desetină din prisăcile mănăstirii măcar giuătate de ban... Și niciun suflet să nu aibă a să amesteca la prisăcile și gărilele și la poenile mănăstiri.»

Dobre Logofătul.

Iași, 17 Mart 7008. Ștefan-Vodă pentru posesia Neamțului, «unde iaste igumen rugătoriul nostru chir popa Theodist». «Și pentru sănătatea și mîntuirea Doamnei noastre Mariei și pentru sănătatea și mîntuirea filor noștri.» «Precum am întărit și am întemeiat a noastră sfîntă mănăstire de la Neamțu, și am dat și am mai adaos de la noi acei mai sus scrise sfinte mănăstiri de la Neamțu balta Crivaia și iazeru anume supt Dobrovca și cu gârlea ce să numește Chișcina, care iaste din sus, de după sfârșitul piscului, de unde esă gârlea din Nistru cu curgi la vale, până în iazerul Dubrovca și din Dubrovca, până unde cade în iazerul Zahorna.» Marturi: fiul Bogdan, Duma,

Boldur Vornic, Șteful, Duma Brudur, Toader și Negrilă pîrcălabi de Hotin Eremia și Dragoș de Neamț, Sandru de Cetatea-Nouă, Luca Arbure portar de Suceava, Călnău Spat., Isac Visternic, Moghilă Ceașnic, Ion Fruntes Stolnic, Petrică Comis.

Huși, 15 Mart 7035. Petru-Vodă confirmă Neamțului, unde e egumen popa Gherman, Copanca cu gărilele și iazerele. Mărturia boierilor. Scrie Dumitru Popovici.

Citeva considerațiuni și îndemnuri de început cu privire la istoria veche și științele ei ajutătoare

— Cu o introducere despre Petru Rășcanu și Teohari Antonescu —
O lecțiune de deschidere¹.

Onorat auditoriu,

Recomandat de onoratul Consiliu al Facultății de litere și filosofie pentru suplinirea catedrei de istorie veche și epigrafie, catedră împodobită ani îndelungați de fostul meu profesor și sprijinitor Petru Rășcanu, mulțămind de la început din inimă pentru această recomandare, o datorie, dar și convingerea că aceasta va fi de folos cursului ce voi avea onoarea a ținea înaintea dv., mă îndeamnă a pomeni aici după cum se cuvine pe acela de la care, acum zece ani în urmă, ascultam însumi, între cele din urmă generații de studenți ce a avut, atîtea din lucrurile ce astăzi sînt la rindu-mi chemat a vă înfățișa. Dacă în frămîntarea, trecută cu multe jertfe și stropită cu mult sînge, a ultimilor șese ani, puțini s'au gîndit la acela care, într'o frumoasă

¹ Prima și cea din urmă, ținută la Facultatea de litere și filosofie din Iași, la începutul anului școlar 1918—19. La sfîrșitul aceluiași an, conform regulamentului, dar împotriva avisului Consiliului de Facultate (minus un singur membru), Ministeriul de Instrucție a reîntegrat la suplinirea catedrei pe d. O. Tafrali, titularul catedrei de arheologie. — Socotind că ar putea fi de oarecare folos foștilor miei ascultători, precum și altor tineri ce se vor consacra studiilor de antichitate, în vre una din laturile ei, și ca o amintire mai durabilă despre răsîmpul în care am avut onoarea să propun această specialitate, înrudită cu aceia pe care o represint la Muzeul Național de Antichități, am complectat-o ulterior cu unele date, căpătînd cuprinsul și forma cu care se înfățișează aici.

zi de sfârșit de vară, a plecat acolo de unde nimeni nu se mai întoarce, înaintea de a fi întrezărit, măcar, sfârșitul, necum roadele acestei frământări, lăsând un loc gol greu de împlinit, e bine și drept ca măcar acum să se amintească tot ce a fost și tot ce a pornit bun de la dînsul, profesorul Petru Rășcanu.

În adevăr, profesor a fost Petru Rășcanu înaintea de orice, aproape cîzeci de ani încheiași, totdeauna cu aceeași clară conștiință a înaltelor sale îndatoriri, ca de sine înțelese la el, cu aceeași predilecție până la stăpînita simțire pasionată pentru obiectul său, nestînsă până în ultimii săi ani, cari în această privință n'au cunoscut oboseala; profesor din convingere și trezitor de convingeri, senin îndrumător pe calea dragostei de carte și de neam, pe atunci, cu mult mai mult decît acum, plin de neștiutori ai slovei ori vînturători ai tuturor ideilor străine lui. Îmi inchipuiau că nu exagerez: în felul celor dintăiu dascăli aducători și răspînditori în țară ai cuvîntului de izbăvire prin școală și carte, un Gheorghe Lazăr, un Florian Aaron, un A. T. Laurian, un Simion Bărnăușiu și alții. Cu deosebire, firește, că, în timp ce aceia fuseseră marii visionari trezitori de conștiință națională și nădejdi, într'o vreme cînd nu eram încă o țară, sau de abia începeam să fim una, Petru Rășcanu, mai modest, se destină să fie aceia 'ce tocmai era așa de mare nevoie să fie un cărturar pentru vremea sa: unul dintre călăuzitorii de generații școlare din ce în ce mai pregătite și mai bune, al unei vremi care în parte își văzuse visul cu ochii, un ager Stat tinăr, începător pe căile propășirii, dar încă așa de puțin consolidat pe acele temelii pe care numai școala, adevărata școală, i le poate da, puterile lui sufletesti. În slujba acestei școli, de la care afirma totul atunci, de altfel ca și acum — căci, în această privință, procesul e departe de a se fi încheiat —, și-a pus Petru Rășcanu, fiu de preot din Bîrlad, toate puterile sale, întăiu ca institutor la Piatra (unde soarta cu tainicele ei potriviri l-a făcut la sfârșit să se stingă), pentru ca, în curînd, distingîndu-se și complectîndu-și pregătirea, să-și ia în învățămînt locul ce-l merita hărnicia, sufletul și cunoștințele sale, care toate l-au făcut să se afirme ca unul dintre fruntașii învățămîntului nostru din ultimele decenii. Pornind de la învățămîntul elementar, deși ca să treacă destul de curînd în cel secundar, ca profesor la Seminariul de la Socola, poate de aceia el a păstrat totdeauna,

și ca profesor de Universitate, acea netulburată măsură, acea metodică și vie manieră de predare, acea părintească afecțiune pentru ascultători și sufletul lor, trezind în ei încredere și atașament, lucruri care deosebesc și astăzi, mi se pare, pe dascălul de școală primară, față de colegii săi din alte rînduri ale învățămîntului.

Pe baza cunoștințelor sale solide de școlar sirguincios și excepțional de bine înzestrat al Academiei Mihăilene — a spus-o Tîtu Maiorescu, cînd a părăsit învățămîntul, fiind serbătorit de Universitatea din Iași —, și-a adaus apoi Petru Rășcanu studiile de la Paris, unde, sfătuit de Alexandru Lambrior, s'a înscris la Școala de Innalte studii. La Sorbona, care nu plăcea însemnatului nostru filolog, din pricina spiritului ei conservativ, medieval și clerical, Alexandru Lambrior nu l-a sfătuit să se înscrie.

După cîte notițe am avut deocamdată la îndemină, comunicate de d. N. P. Rășcanu, părintele său a ascultat la Paris, în anii 1881 și 1882, pe Monod și Renier (epigrafistul), pe Giry și orientalistul James Darmsteter și pe Hanotaux, istoricul. Și la Sorbona, totuși, el a ascultat pe Lavisse, pe Bouché Leclercq și Egger (filologul și elenistul). La Collège de France și pe Gaston Boissier. Mie însumi îmi spunea odată ce ocazie fericită a avut, pe acele vremuri, să cetească unui clasici latini cu Chatelain, succesorul lui Quicherat la cunoscutul dicționar și care, avînd să-i facă tocmai o revisuire, a primit cu bucurie pe studentul român, cetind împreună multe pagini neuitate de acesta. Un iubitor al Latinilor, al istoricilor cu deosebire, a și rămas profesorul Rășcanu totdeauna. Nu odată, ascultîndu-l de pe catedră, simțiai îndărătul frasei sale clare, bine împărțite, pline de miez și de stăpînită simțire, răsunetul frasei istorice tipic latine. De altfel, în liniștea și demnitatea sa simplă, în probitatea perfectă a convingerilor și judecății sale, în reserva sa, care nu era mîndrie, în afecțiunea sa, pe care o întovărășia cînd putea cu fapte, în sfîrșit, nu în ultimul rînd, în viața sa de familie, cred că nu greșesc cînd văd, pe lîngă firea sa de Moldovean dintr'o generație mai bună, acea simplitate de moravuri a vechii vieți romane, de care se va fi pătruns încă în anii săi de studii, aflînd un puternic ecou în propria sa fire.

Niciodată nu l-am văzut mai învins de durere decît într'un rînd cînd, întorcîndu-mă din strălînătate, mi-a povestit că pierduse pe

tovarășul și cel mai bun prieten al vieții, ce-i fusese soția sa. Ca să se mîngîie și să uite, a pornit atunci în lume bătrînul, care nu călătorise de mult mai departe. Și s'a dus la Roma, pe care, după cît știu, nu o mai văzuse, ceia ce însă nu l-a împiedecat să o glorifice o viață întreagă, învățînd pe alții să o cunoască, dacă se va putea mai bine, dar să o iubească cel puțin ca dînsul. Unde să fi căutat aiurea alinare și puțină uitare? N'a trecut însă nici un an, ca să nu urmeze pentru totdeauna pe aceia fără de care viața-i pe lume încetase a mai avea sens, atunci cînd și puterile, sleite, nu-i mai îngăduiau nici cealaltă mare mîngîiere a vieții, ce-i fusese munca. Și, în mijlocul frămîntărilor vieții noastre tulburi de după 1907, iarăși mi-a spus-o odată, nicăieri aiurea, om al altor vremuri, nu vedea un punct de sprijin. Să mă ierte onoratul auditoriu, dacă în scurta schiță biografică a vieții unui profesor am intercalat și acest amănunt de viață intimă. Îngăduitori față de aceia cari, peste lipsurile vieții lor private, au fost de folos nației și așezămintelor ei, nu e bine să trecem cu vederea virtuțile acestea, cînd ele există, în fericită armonie cu celelalte rosturi ale vieții, ca o încununare. Nu se poate zice că nu avem nevoie de asemenea exemple.

* * *

Între prietenii lui Petre Rașcanu pe vremea cît a fost la Paris, notițele fiului său înseamnă pe Alexandru Odobescu, atunci prim-secretar și însărcinat de afaceri al Legațiunii noastre de acolo, apoi pe B. P. Hasdeu, Gh. Panu, Spiru Haret, Gr. Tocilescu și alții.

Cu studii anterioare diferite, unii mai în vîrstă, alții mai tineri, lucrînd cu toții — afară de unul, Haret, — în același timp încă așa de întelenit al trecutului, care ca un miraj de epopee li se va fi ridicat adesea înaintea ochilor, cu toții au fost destinați să aibă mai tirziu un rol așa de însemnat în călăuzirea și progresele cercetărilor, ca și ale învățămîntului în de obște. Alexandru Odobescu, cunoscut de mult ca literat de frunte și arheolog, dela 1874 profesor de arheologie la Universitatea din București, unde fîntuse memorabilele sale prelegeri, care marchează o dată însemnată în evoluția studiilor de antichitate la noi. Hasdeu, grandios, o apariție puternică a geniului românesc, cu multe și însemnate publicații, care desvăluiau o întreagă lume («*Arhiva istorică*» dela 1865; «*Istoria Critică*», 1873-74; «*Co-*

lumna lui Traian», 1870-77), dela 1877 membru al Academiei și dela 1878 profesor de filologie comparată la Universitatea din București. Cu mult mai mult decît Gh. Panu, care părăsi curînd studiile sale de tinereță, Grigore Tocilescu se afirmase încă din 1874 ca un discipol de seamă al lui Hasdeu pe tărîmul istoriei Romînilor (cu «*Petru Cercel*»), pentru ca în curînd să se aplice cu o egală pasiune studiilor de inscripții romane, ca și de inscripții antice aflate în cuprînsul vechii Dacii. Elev la Viena al lui Hirschfeld, el apărea la 1880 cu acea bogată lucrare care, oricum, semnifică nu mai puțin o dată însemnată în mersul studiilor de antichitate la noi: „*Dacia înainte de Romani*“.

Mai tînăr și neîncercat în ale științei, datorită, în primul rînd, pregătirii sale de caracter general, Petru Rășcanu se manifestă abia în 1887, prin publicarea unui manuscris din domeniul istoriei Romînilor mai nouă, «*Lefile și veniturile boierilor moldoveni în 1775*», manuscris ce-l fusese indicat de C. Erbiceanu. Fără o timpurie specializare mai adîncă în vre una din direcțiile trecutului, așa precum începea să o ceară vremea și la noi și pe care o aveau prietenii cu cari întîmplarea făcuse să se alle împreună la Paris, avînd apoi la Iași coleg de învățămînt pe respectatul meu profesor d-l A. D. Xenopol, care, trecînd răpede dela studiile juridice la istorie, se impunea din ce în ce mai mult, încă din anii 1880, în mai vechea ca și în mai noua istorie a Romînilor, prin ale sale opere: «*Războaiele între Ruși și Turci și înrîurirea lor asupra țerilor romîne*», Iași, 1890, 2 vol., ca și «*Teoria lui Roessler, studii asupra stăruinței Romînilor în Dacia Traiană*», Iași 1884, ceia ce-l conduce curînd la a sa «*Istorie a Romînilor*», Iași 1888 și urm., a treia dată însemnată pentru evoluția studiilor noastre istorice (pentru noi însemnată cu deosebire pentru partea ei veche), se explică lesne cum Petru Rășcanu, printr'ua firese proces de divisiune a muncii, merit să fie însă de real folos învățămîntului, se avîntă cu dragoste și cu încredere în lumea largă a istoriei universale, începînd cu acea parte pe care o cunoscuse mai de aproape în anii săi de studii la Paris, lumea orientală și lumea greco-romană. Cu altă pregătire, în alte împrejurări, altul ar fi fost poate domeniul de activitate productivă al profesorului Rășcanu, sau, dacă nu, în orice cas, alta metoda de abordare și apoi de presintare a unei asemenea opere, căreia, de altfel, nici pînă astăzi nu i-a urmat

o alta, de cuprinsul, de bogăția și, cu tot stilul greoiu pe alocurea, de unitatea operei sale. Dar nicăiri și niciodată natura nu face salturi. Aceasta e cu atât mai adevărat, cu cât dovada o avem : abia astăzi literatura noastră istorică se apropie poate de cel mai copt fruct al ei, o istorie universală, original concepută și condusă și care, pornind dintre noi, să nu ne uite, nici să ne treacă răpede cu vederea, ci să ni dea tot ce ni se cuvine, de-a lungul mult încercatului nostru trecut. La o asemenea operă ne așteptăm abia acum, prin studiile parțiale, apărute sau în curs, ale d-lui N. Iorga. Dacă însă, fără îndoială, astăzi se știe, în de comun, cu mult mai mult asupra acestui întreg domeniu și, în genere, se scrie cu mult mai bine, încît se poate chiar întreba cineva dacă nu cumva se scrie prea bine cînd vezi *despre ce* se scrie, aceasta nu înseamnă să privim cam de sus asupra celor șase volume de „*Istorie Universală*“ ale lui Petru Rășcanu, care, pentru vremea lor, de acum aproape treizeci de ani, înseamnă ceia ce în orice domeniu, cînd se începe, nu poate să nu însemne o operă de inițiativă, de muncă și de bune intenții.

Ar fi fost firesc ca profesorul Petru Rășcanu să devie, după moartea lui N. Ionescu, titularul catedrei de istorie universală la Facultatea de litere, catedră a cărei suplinire o avuse mai mult timp și în diferite răstimpuri, cît fostul titular, om politic, lipsia din pricina diverselor sale însărcinări oficiale. Titu Maiorescu, ajuns ministru de Instrucție, numește pe Petru Rășcanu titular de istoria veche. Cu mult înainte fusese numit prin concurs (cu Gr. Buțureanu) profesor la Școala militară, avînd colege pe profesorii Xenopol, Ralet, Culiănu, Poni, Cobilcescu, Naum și alții; a fost tot așa profesor și asociat la Institutulele Unite cu aceiași pleiadă de profesori fruntași : Poni și Caragiani, Virgolici, Tzoni, Culiănu, sub direcțiunea lui Melik ; între 1895-97 director al Școlii Normale Superioare, avînd ca ajutori pe răposatul meu profesor Teohari Antonescu și d. Simion Mehedinți, iar colegi pe dd. Găvănescul, Tzoni, Naum, Xenofon Gheorghiu și alții. Cum era natural, în publicistica științifică, Petru Rășcanu și-a continuat aplicările sale scriind : «*La înmormîntarea lui Kogălniceanu*“, 1891; «*Amintiri din Iașul de altă dată*» ; «*Partea Moldovei în cultura românească*“ și «*Din Domnia lui Constantin Mavrocordat*» în cei d'întîlu ani ai „*Archivei*“ și în

«Albina»; „*La înmormântarea lui Teodor Codrescu*“ (din partea Societății Științifice și Literare) în al XXV-lea volum din *Uricar*; în sfârșit «*Istoria învățămîntului Secundar*», al cărui inspector general fusese între 1896-1903. Și nu se va uita acea luminoasă și caldă comemorare a lui Cuza-Vodă, neștearsă în mintea tuturor celor ce au ascultat-o (1908).

* * *

Cu Teohari Antonescu, elev al lui Alexandru Odobescu și Gr. Tocilescu, despre ale cărui cunoștințe și spirit pătrunzător «*Cultul Cabirilor în Dacia*», București, 1889, dăduse o splendidă dovadă, mai apoi elev al lui Furtwängler la München și lui Collignon la Paris, Universitatea din Iași cîștigă la catedra de arheologie și antichități, nou-înființată, unul dintre acele elemente științifice și, precum s'a dovedit apoi, și didactice, care să inaugureze o eră nouă în cunoașterea lumii antice, ce, cu niciun chip, nu se putea mărgeni la simple lecții *ex cathedra*, fie și dintre acelea în care Petru Rășcanu era un adevărat maestru.

Ne aflăm, onorat auditoriu, la cele dintăiu începuturi ale științei antichității la noi, de cea mai mare însemnătate pentru progresul culturii noastre în genere, și nimic nu ne poate fi o mai bună călăuză ca rememorarea chipului în care aceste începuturi au prins, au cîștigat teren și s'au desvoltat. Urmărind apoi ce s'a făcut aiurea, numai așa ne putem lămuri asupra ceea ce înșine avem de făcut, dacă ni simțim îndatorirea de a nu lăsa să se risipească ostenelele înaintașilor, ci de a le duce mai departe, sporindu-le cu cît de puțin, ca acel vrednic, talantul din Biblie.

De la «*Notice sur les antiquités de la Roumanie*» începuse, în 1868, Alexandru Odobescu cercetările sale arheologice, care, cu necesitate, trebuiau să se coboare din domeniul arheologiei generale la cercetarea propriilor rămășiți, de care încă de pe atunci România se vedea neobișnuit de bogată. De la al său «*Raport asupra unei misiuni epigrafice în Bulgaria*», din 1878, începuse, de asemeni, Grigore Tocilescu, ca să ajungă, prin „*Dacia înainte de Romani*“, la cercetările sale asupra Daciei greco-romane¹. De la Dacia, prin studiul uneia dintre cele mai

¹ Din nefericire pentru studiile de antichitate, cu o dispersiune păgubitoare lor, prin aproape egala sa înclinare pentru antichitățile și trecu-

interesante credinți ale popoarelor tracice, începuse și Teohari Antonescu activitatea sa pe tărîmul arheologiei, ca să ajungă, după cercetări, paralele cu Tocilescu, asupra monumentului de la Adamclisi¹, la aceia despre Sarmisegetuza² și Columna Traiană,³ operă postumă, publicată după moartea sa așa de timpurie, o pagubă anevoie de reparat a studiilor noastre de antichitate. După pilda profesorilor săi de la București, întărită și de studiile sale la Furtwängler, Teohari Antonescu începea la Iași un întreg curs de arheologie națională sau preistorie, cea ce pe vremea începuturilor sale de activitate profesorală se făcea la puține Universități. Împreună cu cursurile sale despre civilizațiile orientale, ținute un timp în suplînirea profesorului Rășcanu (cit acesta era inspector general al Învățămîntului), Teohari Antonescu împlînea astfel o fericită unitate a studiilor de istorie cu acelea arheologice și informative complementare, pe care, cu o cultivare mai de aproape a limbilor clasice, ni-o putem propune și astăzi ca țintă a organizării universitare a studiilor de antichitate la noi⁴. Pentru întâia oară, tinerimea academică ce se destina studiilor istorice și literare la Iași putea să asculte aici prelegeri despre timpurile preistorice, despre lumea orientală și greco-romană, să vadă și să analizeze în același timp după planșe și diapositive cele mai principale monumente și rămășițe ale lumii vechi. Lumea Nilului și a Mesopotamiei, a Siriei și a Palestinei, lumea Asiei anterioare, Grecia începuturilor de legendă și de basm, Grecia clasică, Roma repu-

tul nostru mai nou. De altfel, aceasta, dacă e să fim drepți, era o urmare firească a faptului că, din punct de vedere științific, noi am fost și ne găsim încă într'o fasă în care numai cîțiva, foarte puțini dintr'o generație, muncesc, dar aceia, fatal, sînt aduși să le îndeplinească pe toate, — pare — că pentru a suplini lipsa de ideal cu care nicio generație nu se poate prezenta înaintea viitorului.

¹ *Le Trophée d'Adamclissi*, Jassy, 1905.

² *Cetatea Sarmisegetuza reconstituită*, Iași, 1906.

³ *Columna Traiană studiată din punct de vedere arheologic, geografic și artistic*, vol. I, Iași 1910.

⁴ La Facultatea de Litere din București acest lucru se face de mai mulți ani, din inițiativa d-lui V. Părvan, profesorul de istorie veche și cu concursul profesorilor de specialitățile înrudite, dintre care unii au și donat o sumă de cărți începutului de Institut universitar pentru studiul antichității, a cărui bibliotecă e legată cu aceia a Museului Național de antichități.

blicană, Roma cuceririlor și a împăraților apăreau, pentru întâia oară, nu numai din vorbirea caldă, entusiastă și mișcată, sau întunecată și aspră, după vremurile și oamenii ce se înfățișau pare-că la judecată, pe de-asupra cărora se răspîndia la urma urmei aceeași tămîie de panegiric, în care-i învăluia largul suflet duios al povestitorului, ci din descripția și prezentarea exactă a lucrurilor și locurilor, din cercetarea tuturor împrejurărilor, din aflarea după putință a legăturilor intime dintre fapte, din succesiunea lor veridică, din desfacerea ideilor conducătoare, din urmărirea neîncetată a firului de evoluție, — aceasta ca metodă, după toate acestea trebuind să urmeze, în ce privește cîmpul de preocupare, concentrarea cu toată atenția și iubirea asupra propriului trecut, întâia și cea mai sigură basă a cercetării lui.

Era aceasta oare coborîre, o risipire a unui miraj, — de altfel și aceasta ar fi fost puțin bruscă, Teohari Antonescu fiind un arheolog minuțios, dar, nu mai puțin, poate prea mult, visător și poetic? Nu. Cînd descrește iluzia, sporește adevărul și nu se coboară niciodată fapta în adevăr de samă așezînd-o în mijlocul oamenilor și lumii care au produs-o. Dacă, pentru a da un exemplu din proprie impresie, din mijlocul Romei moderne, peste care stăpînește biruitoare de pe lănicul statuia ecvestră a lui Garibaldi, zburînd pare-că asupra Romei, sau, din cea mai apropiată vecinătate, uriașul monument al lui Victor Emanuel, te cobori în For și simți o primă desiluzie, față de micimea tuturor lucrurilor de acolo, nu te lăsa cuprins de ea; de altfel de sus pe de Colosau și această desiluzie se va șterge în bună parte. De fapt, dacă ea s'a produs, se datorește conceptului inexact ce ți-ai alcătuit despre proporții, uitînd ceia ce se ascunde îndărătul lor, care aceia este esențial și etern.

Alături de profesorul Petru Rășcanu, Teohari Antonescu venia cu altele din elementele acestui îndreptar, pe care i le dăduse o școală mai complectă, mai nouă și mai bună, îndreptar merit să aducă multe și binefăcătoare roade. Din nenorocire, activitatea amîndurora laolaltă fu de scurtă durată: nici cinsprezece ani. Acestei activități însă se datorește, de sigur, faptul că până în ultimii săi ani, Petru Rășcanu, cu o sîrguință care nu trebuie uitată și o curiozitate veșnic trează, a atras în cadrul lecțiilor sale până și unele dintre cele mai nouă pro-

bleme ale obiectului său : ultimele descoperiri ale Egiptului faraonic, ale Mesopotamiei elamite și sumero-acadice, ale Asiei Mici hetite, ale lumii egeene sau preistorice italiote; mai puțin ale lumii elenistice, care, ca și romanismul, altfel decât ar trebui, intră până astăzi așa de puțin în cadrul învățămîntului secundar și superior la noi. Abia d. V. Pârvan, de la începutul activității sale profesionale, a introdus o schimbare în această privință, în cursurile sale de la Facultatea de Litere din București.

Alte fapte au împiedecat însă ca, chiar în acest scurt timp, să se realizeze și la Iași ceva mai efectiv, care să pregătească cel puțin noua cale ce sta deschisă studiilor antichității. O înclinare a lui Teohari Antonescu spre, să-i zicem, arheologia metafisică pe de-o parte, pe de alta firea sa, pomenită, aplecată spre visare și poezie, l-au ținut, un timp destul de prețios, într'o lume străină arheologiei și istoriei, în care ar fi putut să lucreze, îndemnînd și învățînd pe alții să facă tot așa. Ca bucăți literare studiile sale din trecutul culturii omenești: «*Patria primitivă, ariană*», «*Filosofia Upanișadelor*», «*Din literatura egipteană*», «*Din literatura haldee*», etc.¹ pot fi citite și astăzi cu foarte mult interes, pentru limba frumoasă în care sînt scrise, ca și pentru atîtea idei nouă din literatura unui îndepărtat trecut exotic. În vreme ce însă Teohari Antonescu se ridica în domeniul necuprins al patriei primitive ariene, servindu-se doar de presupții și teorii străine, față de care, cel puțin, nu aducea, personal, tot ce ar fi fost mai interesant și original de la dînsul: presintarea laturii arheologice a acestei grele probleme, astăzi încă nedeslegate, în cea mai de aproape preajmă a Iașilor, la Cucuteni-Băiceni, cercetători bine intenționați, dar nici pe departe cu pregătirea și cunoștințele sale, scormoniau și ridicau lucruri prețioase, urme ale unei civilizații dispărute, cel puțin tot așa de interesante ca și acelea ale îndepărtatelor lumi orientale. Scoase oricum, adunate unde s'a întîmplat, aceste lucruri s'au pierdut în bună parte pentru știință. Încă în 1911, scotociam în subsolurile Universității din Iași lucruri de această proveniență, lucruri care, altă dată, expuse în dulapuri convenabile, împodobiau frumoasa ei sală de jos. Am găsit dulapuri

¹ Apărute întâiu în *Convorbiri Literare*, apoi în *Lumiuitate, Studii literare și arheologice*, Iași, 1901.

stricate, lucruri împrăștiate, fără nicio însemnare, necum un catalog. Nu li se asigurase nicio plasare trainică și nu fuseseră măcar fotografiate, spre cea mai mare pagubă a științei. Când vă voi spune, onorat auditoriu, că rămășițele acestei culturi, cu vechimea ei dovedit prehelenică, de o varietate, de o bogăție și frumuseță cu totul neobișnuite, sînt, împreună cu altele de același fel, răspîndite în întreg Sud-estul european, singurele în stare să lămurească în viitor, odată cu atîtea științi ce ni lipsesc asupra Traciilor și Ilirilor regiunilor noastre până în Italia răsăriteană și până în Asia Mică, — începuturile și caracterul civilizației grecești lasăși —, veți aprecia ca și mine ce pagubă reprezintă risipirea unor astfel de rămășiți, cu mult mai prețioase pentru noi, cel puțin în starea de acum a culturii noastre, decît toate upanișadele și poemele haldeo-egiptene. La Cucuteni a venit, mai tîrziu, un învățat german, Hubert Schmidt, care, cu banii unei societăți științifice germane (cam 10.000 de mărci), a săpat și dus la Berlin o bună parte din lucrurile care fac podoaba unuia dintre museele de acolo. Nu învinovățesc, ci constat fapte petrecute, din care reiese, cred, serioase învățăminte. Titularul catedrei de istorie veche nu putea s'o facă; alta fusese pregătirea și altele erau darurile sale. O putea face Teohari Antonescu mai bine decît oricine aici. Aplecările sale, dar mai ales o moarte timpurie, o soartă rea, am zice, care obișnuiește să ni smulgă adesea tocmai cercetătorii ai trecutului, în plinătatea cunoștințelor și puterilor lor — gîndiți-vă la un G. Popovici, Șt. Orășianu, N. Dobrescu, acum în urmă C. Giurescu —, l-au împiedecat și au pus capăt oricărui activități pe acest tărîm, cine știe pentru cît timp.

Din cele de mai sus se vede, cred, onorat auditoriu, pe ce base se pornia acum treizeci și ceva de ani studiul antichității la Universitatea din Iași și ce punct de plecare, potrivit, pentru lucrul mai departe, pînă chiar cea ce nu s'a făcut, sau nu s'a putut să se facă, oferă activitatea acestor doi profesori înaintași, Profesor înaintea de orice, Petru Rășcanu folosia lumea antică drept cel mai minunat material educativ, în cadrul istoriei universale, pentru creșterea viitoarelor generații. Cel d'întîiu reprezentant al unei discipline abia introduse la o Universitate, ea însăși nouă, eu cred că nici nu putea face ceva mai bun decît să dea această primă orientare, plină de căldură, în întregul

cuprins al lumii vechi, să trezească interes și puțină iubire pentru ea, care să se repercuteze și asupra învățămîntului clasic în de obște, așa de puțin prețuit la noi, iar prin nenorocitul sistem al trifurcării așa de rău servit pînă în ziua de astăzi, spre paguba culturii și vieții noastre sufletești în genere. Nefiind el însuși un clasicist, Petru Rășcanu nu a putut fi, firește, și pivotul unei mișcări în această privință. Prin lecțiile și cuvîntul său de greutate în învățămînt, el a fost însă, direct sau indirect, un temperator al lipsei de încredere sau al directei aversiuni cu care și astăzi, fără nicio dreptate, se întîmpină învățămîntul clasic la noi. Pentru aceasta încă avem a-i fi recunoscători.

Pragmatic în tratarea istoriei vechi, din convingere pentru valoarea ei etică și dorul său de mai bine, realizabil în așa de mare măsură numai prin școală, Petru Rășcanu avu în Teohari Antonescu un toț așa de entusiast colaborator și continuator, pentru același scop, pe căile frumosului, ale artei vechi, ale rămășiților de tot felul, în stare să învie în cel mai fericit chip, pe cît omeneste e cu puțință, acele timpuri îndepărtate. Eu cred că nu se putea un mai bun început.

Așa precum însă nimic nu se poate începe pe nisip, — în cazul nostru așa am fi făcut, dacă, în loc de a lega firul cu ce s'a făcut la noi mai înainte, am fi pornit dela cine știe ce personalități străine, sau puncte de vedere luate de aiurea —, tot așa orice început trebuie să fie continuat, fie că se va clădi după planul lăsat de cei mai d'înainte, fie că se vor folosi doar temeliele și se va construi după un alt plan. Cînd lucrurile sînt la început, orice părere e bine venită; în părăsire nu se lasă însă lucruri bune niciodată. Este tocmai cazul.

Mai mult decît pragmatismul ca metodă de tratare a istoriei vechi și a arheologiei în învățămîntul superior, una tînzînd să exercite un fel de *magisterium morum*, după concepția încă din al XVIII-lea veac a abatelui Mably, astăzi încă practică și vom vedea în ce condiții, — celelalte revenîndu-i deci un fel de *magisterium artium* (acest rol istoria veche și arheologia și-l îndreptățesc, bine înțeles, ca părți ce sînt din istoria universală și istoria artelor) —, începătoarea activitate în colaborare a profesorilor Petru Rășcanu și Teohari Antonescu, mai sus schițată, asemănătoare în multe privinți cu situația acestor discipline la Universitatea din București după moartea lui Odobescu,

În timpul în care ele sînt reprezentate amîndouă prin Gr. Tocilescu, — aduce în discuțiune o problemă cu mult mai însemnată și care pe noi ne privește cu deosebire. Această problemă este: raportul dintre istoria veche și științele ajutătoare ca discipline științifice conducătoare: arheologia, limbile clasice, epigrafia, numismatica, papirologia ș. a. — într'o ordine de însemnatate care variază după epoce și după regiunile cărora li se dă precădere, sau de unde se lucrează, considerîndu-se totul, pe de o parte, în cadrul evoluției studiilor de antichitate în genere, pe de altă parte, însă, fără a pierde o clipă din vedere aplicarea lor la Sud-Estul european și Dacia veche. Cu oricîte și îndejungate incursiuni în afară, aceasta va trebui să rămîie, încă multă vreme, centrul de preocupare al studiilor noastre de antichitate.

Numai de o înțelegere justă dela început a acestei probleme, pe care în cele ce urmează voiu încerca doar să o definesc în linii mai generale, așteptînd ca alții mai competenți și mai încercați să le verifice și să le completeze, înțelegere însă, după acela, întovărășită, în viitor, de lucrul științific devotat al mai multor generații, singurul care dă valoare oricărui plan sau program, păstrînd neîncetat supt ochi tot ce s'a făcut de înaintași și ce se face de cei ce lucrează în același ogor, îmbunătățînd continuu metodele de lucru și adoptînd pe cele recunoscut bune, atrăgînd, în sfîrșit, cît mai multe forțe nouă și dîndu-li puțința de a lucra, numai așa se va putea vorbi cîndva de o angrenare efectivă a acestor studii în cadrul general al evoluției studiilor istorice la noi. Personalitățile singulare, mai mari sau mai modeste, semnifică oriunde și oricînd un progres; este o fasă premergătoare. Acela deplin și adevărat însă se realizează numai atunci cînd, în jurul unor asemenea personalități, se grupează, într'o disciplină liberă dar consecvent menținută, cercetători în toate direcțiile, cari-și iau pe samă și duc la bun sfîrșit, cu rîvnă, cu persistență și entuziasm, una sau alta din nenumăratele probleme ce constituiesc domeniul oricărei științe¹. Asupra

¹ V. splendida expunere, mai veche, dar în special pentru noi astăzi un bun izvor de învățămînte, a lui Fustel de Coulanges, asupra felului de a scrie istoria în Germania și Franța, din fruntea opusculului său *Questions contemporaines*, ed. a II-a, Paris, 1917.

fasei în care ne aflăm noi astăzi în ce privește studiile de antichitate și a aceleia spre care trebuie, avem datoria să năzuim, vom avea ocasiunea să revenim.

* * *

În ce privește *pragmatismul* ca metodă de tratare și presintare a faptelor istorice — ca să nu trecem fără oarecare lămuriri nici asupra acestei chestiuni, deși privește istoria în genere —, cuvântul porcede de la istoricul grec despre lucruri romane al veacului al II-lea înainte de Hristos, Polibiu, care dă istoriei sale denumirea de ἀποδεικτική ιστορία, în calitate de îndrumătoare la cunoașterea afacerilor de Stat (πράγματα) și, în genere, prin posibilitatea de cunoaștere a prezentului și întrevederii viitorului prin trecut, la formarea educației politice și de orice fel; expresia a fost tradusă apoi de moderni greșit prin «istorie pragmatică» și întrebuițată în chip canonic de la scrierea lui Köhler, din al XVIII-lea veac: „*De historia pragmatica*“.¹

Încă Tucidide, începătorul istoriografiei științifice, în opera sa asupra războiului peloponesian — Hegel zice, într'un loc, că e singurul câștig de pe urma acestui războiu —² punându-se în contrast cu înaintașii săi «povestitori de istorii», arată că scrie nu pentru ca să placă, ci pentru ca acel care va folosi opera sa să înțeleagă întâmplările ce vor fi să se mai petreacă întocmai, sau asemenea cu acele povestite de dînsul.³ Deși idealul de realizat al operei istorice a rămas până astăzi același, cuprins lapidar în definiția lui Aristotel, după care, în felul de a se exprima al lui Ranke, datoria expunerii istorice este aceea de a povesti întâmplări care au fost în realitate, totuși de la Tucidide și până în vremea nouă un singur moment istoria nu a încetat să se scrie cu un scop bine determinat: de la tendința de a plăcea scriind frumos, sau aceea de a învăța, istoria devenind o morală

¹ Aitdorf, 1741. V. Curt Wachsmuth, *Einleitung in das Studium der alten Geschichte*, Leipzig, 1895, pp. 18 și 643 și N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, Vălenii-de-Munte, 1911, p. 24.

² *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*, capitolul asupra războiului peloponesian, ed. Reclam, p. 345.

³ Cp. Ed. Meyer, *Thukydides und die Entstehung der wissenschaftlichen Geschichtsschreibung*, Vortrag gehalten in der VII. ord. Versammlung des Vereins der Freunde des humanistischen Gymnasiums, Wien u. Leipzig, 1913, p. 13.

în exemple (aşa precum filosofia devenise în lumea veche de la un timp o morală de precepte), până la scopurile, cu mult inferioare, ale istoriografiei veacului de mijloc, până în epoca istoriei de Curte (veacul al XVII-lea sau în veacul al XVIII-lea al istoriei filosofice). Despre această istorie filosofică, care, potrivit ideilor vremii, exagerate până la maximum, urmăria pretutindeni influenţa desastroasă a religiei şi a formei de guvernământ monarhice, batjocurînd şi infierînd, un istoric al nostru, care ne dispensează de a apela la alte mărturii, declară că nu cunoaşte un exemplu mai desgustător¹. Cum vom vedea, s'a şi imediat o puternică reacţiune.

În ce priveşte materialul de fapte al lumii antice, Plutarh şi Lucian, Tit-Liviu, Salustiu, Tacit şi alţii scriu istoria, fie pentru a trezi simţiri patriotice, prin evocarea timpurilor patriarhale, fie pentru a moralisa, ridiculizînd şi biciuînd. Romanii, în de obşte, cu spiritul lor pozitiv-practic, cum au recunoscut-o totdeauna ei înşii², iubiau istoria ca un mijloc de cultură politică, fiind cea mai bună introducere la conducerea afacerilor Statului. Era concepţia generală asupra scopului istoriei pe care am văzut-o şi la Polibiul şi pe care firesc era să şi-o însuşească mai cu deosebire Romanii.

Trecînd peste evul mediu creştin, care, în locul concepţiei de continuă decădere a omului la antici, aducea ideea de progres şi de desăvîrşire, iar, prin înlăturarea zeilor vechi sau a celui „*fatum*” neîndurător, ideea unui Dumnezeu bun, a ochiului plin de iubire ce veghiaza asupra lumii, humanismul menţinu aceeaşi tendinţă moralisatoare umană a studiilor istorice. Petrarca scrie «*De vitis virorum illustrium*» de la Romulus până la Iuliu Cesar; şcolarul şi imitatorul său e Boccaccio, «*De claris mulieribus*». Paralel cu progresele însemnate ale studiilor istorice în genere, ca şi ale acelora despre antichitate în special, tendinţa scrisului istoric se menţine evidentă. Niccolò Macchiavelli, în «*Discorsi sopra la prima decade di Tito Livio*», alături cu desfăşurarea povestirii liviane asupra începuturilor Romei, expune

¹ N. Iorga, *Generalităţi*, pp. 25—26.

² Între toţi poate în cel mai plastic chip de Horaţiu. *Ars poet* v. 323—6: *Graisi ingenium, Graisi dedit ore rotundo. Musa loqui, praeter lauci nullius avaris. Romani pueri longis rationibus assent. discunt in partes centum diducere.*

și părerile sale politice asupra Statului. Tendința practică a operei sale o definește pe scurt Wachsmuth: era preamărirea avantajilor administrației aristocratico-republicane¹. În plină epocă de strălucită înflorire a erudiției, de publicare conștiințioasă și neobosită a izvoarelor, cronici și piese diplomatice, în tot cuprinsul istoriei universale, de înflorire a științelor ei ajutătoare², și tot așa de neîncetat progres al studiilor de antichitate, cum vom avea ocașiunea să vedem îndată, Bossuet zicea: «Dacă istoria ar fi inutilă altor oameni, ea ar trebui să fie dată spre cetire principilor: nu e mijloc mai bun pentru a li arăta ce pot patimile și interesele, timpurile și conjuncturile bunele și relele sfaturi»³. Bossuet conduce la Montesquieu, cu ale sale «*Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence*», 1734, plină de la început și până la sfârșit de sugestii față de vremea sa, ca și la Charles Rollin, cu «*Histoire des Égyptiens, des Cartaginois, des Assyriens, des Babyloniens, des Mèdes et des Perses, des Macédoniens, des Grecs*», 1730, 13 vol., și «*Histoire romaine depuis la fondation de Rome jusqu'à la bataille d'Actium*», 1739, 16 vol. Cum observă același Wachsmuth, gloria acestor opere se datorește însuflețirii calde a autorului pentru chemarea edificatoare a istoriei ca «școală a moralității» și expunerii frumoase în care profesorul de retorică de la Collège Royal era cu deosebire maestru⁴. Veacul al XVIII-lea este, de altfel, epoca clasică a istoriei pragmatice, de care se reșimte și: «*History of the decline and fall of the Roman Empire*» a marelui Eduard Gibbon, cu libera sa cnetare, așa de puțin înțelegătoare față de însemnătatea reală a creștinismului, ca și seriile de „*History of Greece*” ale lui Goldsmith, John Gillies și William Mitford, pătrunse de con-

¹ O. c., p. 8.

² N. Iorga, o. c., p. 31 și urm.

³ *Discours sur l'histoire universelle*, Avant-propos. V. și Iorga, *Generalități*, p. 25.

⁴ O. c., p. 20. În ce ne privește, ar fi poate de adăugat că Rollin a fost mult cetit și la noi încă de la începutul veacului trecut, recomandat de sigur de dascălii de franțuzește. Un „*Rollin du jeune âge*” din 1827, cu gravuri îngrijite, am găsit și am căpătat dintre cărțile părințești ale familiei pensionarului Const. Praja, rudă a mea, din Iași.

ceptiile politice ale autorilor lor; Mitford, de pildă, tory fiind, are o adevărată groază față de democrația ateniană¹.

S'ar părea că, odată cu începutul școlii istorice germane, cu desăvârșirea criticii și a metodei, istoria va lua și în privința scopului ei îndrumări nouă. Herder, în scrierile sale epocale: «*Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit*», 1774, și «*Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*», 1784, arată, împotriva istoriei pragmatice, ce 'greșală se face considerînd morala și cultura prezentă drept modele pentru trecut; istoria lumii cuprinde revelațiile treptate, progresive, ale ordinii dumnezeiești, care trebuiesc cercetate în mersul lor, și nu altfel². Schiller însă zice într'un loc despre sine ca istoric: «eu voi fi totdeauna un rău izvor pentru un viitor istoric care va avea nenorocul să se îndrepte la mine. Istoria este pentru mine numai un fel de deposit al fantasiei, așa că faptele, vor nu vor, trebuie să accepte a deveni ceea ce devin în minile mele». Și nu e de vină poetul. Despre însuși marele Niebuhr, care avea să inaugureze o eră nouă pentru știința istorică, același Curt Wachsmuth zice: «Simpatiile și antipatiile lui se văd, el le arată cu toată pasiunea, simțirea sa personală își găsește cea mai energică expresie și o consideră ca pe cea d'întălu cerință: istoricul să exprime în scrierile sale acel tare și viu eu»³. Cît de departe am fi de acel «*sine ira et studio*» al lui Tacit, dacă s'ar fi aplicat vre-odată!

Aceleași preferinți și antipatii își găsesc și mai departe exprimarea în opera veacului al XIX-lea. Friedrich Schlosser, în a sa «*Universal-historischer Übersicht der Geschichte der alten Welt u. ihrer Kultur*», 10 vol., 1826-1834, urmărește nu mai puțin un scop educativ, prin ura sa față de starea politică a Germaniei vremii sale și în genere împotriva tuturor oamenilor politici și tuturor cîrmuitorilor; fără înțelegere pentru însemnătatea reală a vieții de Stat, pentru dînsul cea mai bună organizare e aceea în care «*Jeder sich selbst fühlt*»; de aici îndreptarea sa către producțiile spirituale, către istoria culturii⁴, atitudine care va ajunge să evolueze pînă la sfîrșitul veacului, alcătuiind o întreagă

¹ Apud Wachsmuth, *o. c.*, p. 21.

² *Ibid.*

³ *O. c.*, p. 31.

⁴ P. 33.

concepție, în aprigă dispută, în Germania, cu istoria politică¹. Nu mai puțin personală este și vestita „*History of Greece*” a lui Grote, de la jumătatea veacului, în care autorul, republican radical, nu poate să nu prea-mărească republica atemiană, tratată de Mitford dintr'un punct de vedere tocmai opus, manifestând la rîndu-i o adevărată antipatie împotriva Spartanilor. În plin veac al XIX-lea care dădea pe Leopold Ranke, istoricul-tip al vremurilor noastre, cum îl numește d. Iorga (o. c., p. 36), cel mai mare istoric al antichității, Theodor Mommsen, aducea în opera sa istorică o fire pasionată, nu numai împotriva partidelor, a personalităților, dar chiar împotriva unui popor întreg, ca Etruscii; el e acela care pune în evidență perfidia politice romane față de Greci, lovind personalități prea-mărite până la dînsul ca, Cicero sau Pompeiu².

Astăzi, onorat auditoriu, domnește o altă concepție.

După definiția d-lui N. Iorga, care acopere și completează definiția, lui Ranke, întregită de Bérnheim, «istoria este expunerea sistematică a faptelor de orice natură, dobîndite metodic, prin care s'a manifestat, indiferent de loc și timp, activitatea omenirii, expunere sistematică, fără scopuri scrîne de dînsa»³. «Până la Tucidide», zice, mai tîrziu, Ed. Meyer, vorbind de nașterea istoriografiei, «opera istorică era o colecție de povestiri interesante. Tucidide este cel d'întaiu care a recunoscut că datoria ei este să înțeleagă producerea (devenirea) faptelor istorice din

¹ V. Dietrich Schäfer, *Geschichte und Kulturgeschichte*, 1891. În această dispută va lua poziție la începutul ultimului deceniu al veacului trecut Karl Lamprecht, cu a sa „*Deutsche Geschichte*” dela 1891, ca și în discuția teoretică deschisă de dînsul prin ale sale „*Alte und neue Richtungen in der Geschichtswissenschaft*”, Berlin, 1896 și „*Moderne Geschichtswissenschaft*” Freiburg im Breisgau, 1915, cinci prelegeri ținute în America. Iar, la noi d. Iorga, cînd o încheie după cum urmează: „Desosebirea între istoria politică și istoria culturală dispăre astfel, cînd sentimentul unității subiectului și conștiința datoriei de a trata unitar lucruri care au o singură viață organică și o singură energie generatoare, stăpînește pe istoric.” — „Există o singură dezvoltare și toate manifestările de viață se prind într'însa, apărînd fiecare la locul ei.” — „Istoria forțelor naționale, a dezvoltării și înfîrării lor., aceia le cuprinde deopotrivă și le unește pentru totdeauna.” *Generalități*, pp. 135, 136 și 137.

² Wachsmuth, o. c., p. 43.

³ *Generalități*, p. 5 și urm., cu discuția succintă a tuturor punctelor acestei definiții.

cea ce le-a condiționat, să expuie nașterea unui eveniment din tot ceea ce l-a produs, i-a dat puterea și l-a motivat, să-i recunoască astfel însemnătatea istorică și efectul, să scoată din mulțimea nesfârșită a faptelor singulare factori efectivi istorici¹. Prin aceasta marchează Tucidide începutul istoriografiei științifice, de fapt, întru cât el corespunde cu concepția actuală a represintanților ei de frunte.

E firească și explicabilă această concepție astăzi, după veacuri de începuturi, încercări și dibuiri către cea mai bună formulă de a scrie istoria, în a cărei căutare însă un rol, nu secundar, l-a jucat, cum văzurăm, după vremuri și oameni, și personalitatea acelor la cari, adîncindu-se în trecut, biruitu-i-a gîndul „să-l scoată lumii la vedere“, cum zice cronicarul nostru cel mare. Plină de daruri, dar și de scăderi și patimi, în orice cas vie, umană, în această personalitate s'a oglindit totdeauna lumea trecută, pentru a apărea apoi în opera istorică.

Departate de a putea fi vorba aici să ne coborîm mai adînc în cercetarea, mai mult de caracter filosofic, a scopului îngăduit expunerii în concepția actuală a istoriei, cu exemple luate din operele represintanților ei mai de samă, un lucru aș dori însă să adaug încă, în legătură cu felul în care s'au comportat față de toate aceste lucruri-modestii profesori a căror activitate m'a introdus în această discuție. Nu ar fi o adevărată hădrep-tate să-i prețuim mai puțin, fiindcă unele din aceste lucruri ei nu le aveau poate așa de clare înaintea ochilor, sau, și cît le aveau, împrejurările sau propria lor fire nu li-a îngăduit să le aplice în opere mai cuprinzătoare sau de o valoare mai permanentă? Să nu facem greșeala de a măsura cu unități de măsură care aparțin altor locuri, altor timpuri și altor împrejurări lucruri ale noastre. Printr'un instinct sănătos, printr'o minte ageră și limpede, printr'un simț profund al datoriei — Petru Rășcanu; prin sufletul său deschis la tot ce e frumos, bun și mare; Teohari Antonescu, cu o persistentă încredere și voință de mai bine — amîndoi au suplinat atîtea din amănuntele, cu mult mai precise, ale îndatoririlor noastre de astăzi.

Ca obiect de învățămînt, dacă nu ca știință —, și cu aceasta vom încheia această parte a lecțiunii, — istoria va avea totdeauna în-

¹ O. c., p. 15.

datoriri și scopuri precise. «Știința», zice istoricul german A. Meister, într'o cuvîntare rectorală ținută cîțiva ani în urmă¹, și părerea sa, mai documentată, mi se pare că represintă astăzi ultimul cuvînt, concepția obștească a istoricilor de autoritate asupra acestei teme, «știința urmărește un scop ideal, învățămîntul, însă un scop practic. Știința este ea însăși scop, care se sprijine pe necesitatea activității noastre de gîndire, pentru ca spiritul nostru să-și poată neîncetat noi întrebări, și ea își găsește satisfacții în lărgirea cunoștinței noastre. Pentru știința istorică orice fapt este de o potrivă de însemnat: știința istorică nu se întreabă dacă faptul de cercetat are legătură cu lumea noastră, sau dacă rezultatul cercetării sale este și practic întrebuițabil. Tocmai aici însă se deosebește istoria ca știință de învățămîntul istoric... În afară însă de acest scop ideal, orice lărgire a cunoștinței noastre științifice are și o influență practică. Practică, nu în sensul științelor tehnice, industriale, etc. O influență nu mai puțin prețioasă a lucrului științific constă în dezvoltarea energiei spirituale, în înmagazinarea unei cantități de putere sufletească, care face pe cineva capabil pentru o acțiune clară și independentă chiar în situațiile cele mai grele, care întărește puterea de hotărîre din proprie voie și înalță conștiința răspunderii de sine².» Și absolut în același spirit, un alt teoretician asupra acestor lucruri,³ zice: „Johann Gustav Droysen, înnoitorul istoriei helenismului, spunea cîndva, în veacul trecut: «știința istoriei nu cunoaște îndatorire mai superioară decît aceea de a justifica credința că mina lui Dumnezeu cîrmuiește întîmplările istorice, cele mari ca și cele mici».

Astăzi istoria nu poate recunoaște nici ca știință și cu atît mai puțin ca obiect de învățămînt o asemenea subordonare a adevărului istoric unei puteri din afară. Se răspunde cu dreptate: Puterea lui Dumnezeu în istorie ca și în natură și în viața omului poate fi numai

¹ *Geschichtswissenschaft und Geschichtsunterricht auf der Universität und Schule*, Münster in Westf., 1912.

² Cînd Ed. Meyer, de pildă, ajunge să se pronunțe, ocazional, asupra aceleiași chestiuni, o face într'un chip aproape identic. V. „*Der neue Geschichtsunterricht*“, în al IV-lea supliment la *Vossische Zeitung*, No. 479, din 19 Septembrie 1915.

³ Fr. Friedrich, *Stoffe und Probleme des Geschichtsunterrichts*, Leipzig und Berlin, Teubner, 1915, pp. 5—6.

obiect al credinței religioase. Învățămîntul istoric are astăzi un alt scop: este acela care rezultă pe de-o parte din ființa istoriei, pe de alta din îndatoririle generale ale educației. Scopul învățămîntului istoric este pătrunderea în evoluția lumii ce ne înconjoară, întru cît ea e produs al vieții spirituale umane. Ea trebuie: 1) ca pe de-asupra cunoașterii faptelor, așa cum s'au petrecut, cunoaștere ce se presupune cu necesitate mai d'innainte, să trezească înțelegere pentru ființa particulară și legătura vieții istorice (simțul istoric); 2) să deștepte și să exercite felul particular al cugetării istorico-genetice, călăuzitoare la această înțelegere (cugetare istorică); 3) să deprindă a cunoaște factorii activi în istorie și să-i aprecieze exact după însemnătatea ce li se cuvine față de individ și de societate (judecata istorică); în sfîrșit: 4) să trezească voința bucuroasă și să o întărească pentru conlucrare proprie la scopurile superioare ale umanității în cercul de viață dat fiecăruia (voința istorică: educația socială și cetățenească).

În această lumină cred eu că trebuie judecați și iubiți cei doi profesori ai Facultății de litere din Iași, plecați nu așa de mult dintre noi pentru ca, de-asupra lor să se fi coborît pentru totdeauna lespeda uitării, închizînd pe vecie cu trupurile lor și mult-puținul ce l-au putut săvîrși în viață. Chiar pe cea mai puțin însemnată dintre faptele în adevăr bune, nu pot s'o închidă nici sfîncile de piramidă.

(Urmează.)

I. Andrieșcu.

Un ofițer austriac despre Moldova

— pe la 1854 —

Articolul d-lui Iorga «Știri despre anul '48» din *Revista Istorică*, anul V, p. 232, îmi dă prilejul de a aduce aminte pagini puțin cunoscute, scrise de un alt străin despre noi în aproape același timp, adică în vremea războiului din Crimeia. Amintirile aceste se află în cartea ofițerului austriac din reg. 37 «serbisch-banatischer Corp», *Moritz Edler von Angeli*. Cartea se cheamă *Altes Eines* și fu publicată abia la 1900 la Stuttgart, în 8° (v. pp. 3—143).

Nu e scrisă de un prieten al nostru,—din potrivă—, însă dă anumite informații despre lucruri uitate care au poate o oarecare însemnătate, mai ales pentru istoria moravurilor și civilizației din Moldova pe la jumătatea secolului trecut.

Putem să adăugim că nici d. N. A. Bogdan, nici alți autori la noi cari au scris despre orașul Iași sau istoria țerii n'au întrebuințat materialul aflat la Angeli.

După o introducere despre situația generală, în care citează între altele vestitul cuvânt al contelui Buol, că «Austria va uimi lumea prin nerecunoștința ei», urmează dînd o descriere a intrării regimentului său de ocupație în țară, prin Ardeal, Suceava și Folticeni la anul 1854. La Folticeni regimentul fu bine primit, toți ofițerii fiind poștiți la un banchet, unde nu lipsiau nici doamne frumoase, nici boieri culți. A doua zi regimentul se pune iarăși în drum spre Iași.

Încîntarea autorului, văzînd de departe Capitala, de pe drumul Tîrgului-Frumos, se schimbă îndată într'alte sentimente cînd intră în oraș prin Păcurari, unde vede Țigani umblînd goi, fără alte haine decît murdăria lor. Regimentul își face intrarea cu musică, îndreptîndu-se spre centrul orașului. «Așa încep», spune autorul, «această ocupație care, după trei ani de sfortări, nu aduse cu sine pentru Austria decît o nouă datorie de cinci sute de milioane de florini, mai bine de 40.000 de morți prin spitale și ura de moarte din partea tuturor acelorora pentru folosul sau paguba cărora se săvîrși această mare jertfă!»

Din descrierile autorului despre oraș putem să cităm următoarele: Șiruri neîntrerupte de case nu existau nicăiri afară de „Ulița Mare“, care se isprăvia la Palatul princiar, aflat pe o piață mare, destul de imponentă și împrejurată de cîșarmi, școli de călărie ș. a. m. d. Din dosul palatului, din potrivă, era o ripă adîncă, întrebuințată drept deposit pentru tot felul de murdării și drept „comoditate“ pentru soldații din cîșarmile apropiate. Mîndria orașului era „le Quartier Noble“, Copoul, unde se văd palatele boierești. Strada Copoului era de altmîntrelea singura stradă din oraș pe unde se putea umbla pe vreme de ploaie. Aproape toate bisericile din oraș erau încunjurate pe atunci cu cîmîtîre. Locuințele celor săraci din mahalale, adecă casele țerănești, erau totdeauna foarte curate pe din afară, însă mai puțin înlăuntru. Țigani, din potrivă, locuiau în bordeie sau

chiar în rîpi, făcîndu-și gropi în pămînt. Ci în casele cele mai frumoase găsești însă anumite contraste neașteptate. În afară de camerele stăpînilor nu se văd nicăiri paturi europene, numai divanuri umplute cu foi de ciocălăi; alte mobile aproape nu există. De un sistem de canalizare oarecare nici nu putea să fie vorba.

Autorul dă o descriere cit se poate de realistă a „înlesnirilor” din casele Iașului, din care vedem că, chiar dacă n'am ajuns astăzi încă la perfecție în această privință, am făcut însă un oarecare progres. Curțile la mai toate casele erau umplute cu cîni, bivoli și fel de fel de păsări. Autorul povestește ce izolată de restul Europei era Moldova pe atunci. Oameni de afaceri cinstiți veniau puțini în țară; antreprenori și escroci de tot felul nu lipsiau, din potrivă. Veniau cu o mare cutezanță, distribuiau bacșișuri însemnate și se îmbogățeau de obicei în scurt timp. Așa, de pildă, ni spune despre un antreprenor francez care obținu o concesiune pentru a pava străzile Iașului cu „un pavagiu modern de lemn”. Stau întinși pe noroiu butuci de lemn. Aceștia se stricăre firește îndată, dar antreprenorul trecuse atunci granița cu buzunarele pline. Străzile erau într'un hal așa de rău, încît o trăsură de aprovizionare austriacă fu părăsită o iarnă întregă pe drumul ieșind din Păcurari fără a se putea despotmoli. În afară de aceasta, ulițele erau acoperite cu tot soiul de murdării aruncate afară din case. Boierii nu ieșiau niciodată pe jos: nu se vedeau pe stradă decît Țigani, Evrei și „Kaiserliche”. Birjari (Iipoveni) erau, și pe atunci, împărțiți în trei clase. Cele mai bune din trăsurile acestea erau foarte frumoase, fabricate la Viena, și aveau cai buni. Organizația și «confortul» serviciului de poștă în țară sînt descrise destul de amănunțit: samănă cu descripția dată mai înainte de alți călători mai cunoscuți, ca lady Craven și Demidoff.

Drumurile la țară nu erau îngrijite decît cînd serviau ca mijloc de comunicație între Capitală și moștile Hospodarului sau ale boierilor, adecă după interesele lor personale. Boierii puneau pînă la douăzeci de cai de poștă la trăsurile lor.

Instituția cea mai bine organizată din țară și care uimește pe autor este aceia a pompierilor din Iași, așa de perfecționată, încît puține orașe din Europa se pot fali cu așa ceva. Apă se procura din Bahluiu prin breasla sacagiilor, nu numai pentru pom-

pieri în cas de incendiu, dar și pentru trebuințele locuitorilor. Ca în toate orașele Orientului, era un număr mare de cini fără stăpîn. Există un serviciu deosebit de țigani pentru stîrpirea cinilor. Se întrebunțau în acest scop boțe lungi de doi metri, cu care se loviau cini până ce periau. Hoiturile se aruncau într'o căruță stropită cu sînge și care cutreiera tot orașul.

Populația în 1856 se compunea din Romîni, Evrei, Ruși, Nemți, Armeni și Greci. Cuprindea mulți aventurieri, speculanți și refugiați, mai ales din Austria și Germania, în urma turburărilor de la 1848—49. Nemțește se vorbea mult, mai ales între Evrei și alți negustori, și chiar boierii știau de obicei această limbă.

Țiganii robi se întrebunțau ca bucătari și servitori. Boieroaicele se îmbrăcau la Paris, unde trimeteau chiar albiturile lor spre a fi spălate. Dar, cu toată această «dovadă de cultură», erau impresurate de slugi de-o murdărie răspingătoare. Boierii se ocupau de obicei cu jocuri de noroc, cu femei și cu fel de fel de sporturi. Se încunjurau cu tot luxul posibil, maimuțîind moda franceză, cu toate acestea păstrînd însă ceva semi-oriental în firea lor. Domnul, Alexandru Ghica¹, nu ieșea decît în trăsură de gală, cu un număr mare de servitori îmbrăcați în haine aurite, cu ciubucciul purtînd o colecție de lulele prețioase, și cu o escortă de ulani moldovenești. Boierii mari se luau la întrecere în bogăția trăsurilor și a cailor.

Angeli socotește populația Iașului la 60.000 de locuitori, dintre cari jumătate Evrei.

Oteluri și birturi nu erau multe la Iași înainte de 1854. Se aflau numai Otelurile Petersburg și Viena, cu Hanul Misir, ținut de un Armean, precum și un «Bräuhaus» în Păcurari, neținînd socoteală, bine înțeles, de negustorii de vin și de crișmari. Ca urmare a ocupației austriace se deschiseră însă mai multe restaurante noi, ca «zur Stadt Leipzig», «zur Stadt Arad». Stabilimentele Heck și Binder sînt și ele de pe atunci. Otelurile acestea erau *le grand chic*. La Binder exista chiar un biliard, singur în tot Iașul. O trupă italiană dădea reprezentații de operă, dar cu repertoriu foarte sărac: numai două sau trei bucăți.

Guvernul austriac era doritor să se strîngă relații sociale

¹ Grigore Ghica: autorul face o greșală.

între boierii moldoveni și ofițeri. Între aceștia se afla și principele Leopold de Saxa-Coburg, care arată însă o îngimfare atât de nesuferită, încît raporturile personale nu fură cu puțință. Ofițerii locuiau într-o izolare desăvîrșită, avînd familiile lor în Austria și petreceau timpul pe la birturi și case, cu reputație dubloasă, unde jocuri de noroc începură în curînd să iea proporții mari.

În sfîrșit regimentul părăsește orașul la 26 Februar 1857, întorcîndu-se în Ungaria prin Brăila și pe Dunăre. După cîci zile de călătorie pe remorchere și șleperi ajunge la Giurgiu, unde ofițerii fac o plimbare la fort, armat cu tunuri din toate secolele și ocupat de o garnisoană turcească îmbrăcată în zdrențe. Pe coasta turcească a Dunării autorul vede mai multe spînzurători cu cadavre pe jumătate mîncate de vulturii.

Acestea sînt observațiile mai însemnate pe care le face Anghel și care mi-au părut demne de amintit. Cartea mai conține multe lămuriri, prea lungi însă pentru a fi reproduse aici.

I. G. Caragea

CRONICĂ

Despre Românii din Macedonia.

În călătoria lordului Holland în Insulele Ionice se spune că medicul vestitului Ali Pașa de Ianina era un Coști, deci un Aromîn. Cf. traducerea francesă în *Bibliothèque Universelle*, August 1817, p. 388. Un alt medic al lui Ali era Velară: un boier din epoca Regulamentului Organic poartă acest nume (*ibid.*, Maiu 1817, p. 13), Ioan Velară, din Ianina, lăuda versurile lui Atanase Cristopulo (p. 15).

Același pomenește pe scriitorii din Milies, în Tesalia, Antim Gazis, Gavra («Kavra») din Amfilohia, care a tradus Algebra lui Euler și Istoria lui Millot. Apoi: «Daniil Philippidi din Milies a publicat traduceri din Astronomia lui Lalande și din Logica lui Condillac» (p. 29). Din Volo e «Velestrino» (Riga din Veleștin) și «Coronius», — și acesta victima Turcilor (*ibid.*).

Cf. *Bibl. Britannique*, p. 479.

* * *

Armata moldovenească acum 150 de ani

Foile basarabene publică acest foarte important document din Arhivele Chișinăului:

«Noi Grigorie Ioan Calimah Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domnul țării Moldovii.

«De vreme ce Domnia Mea avem trebuință de oameni de oaste, cari să slujească cu leafă și cu tainul ce li se va da de către Domnia Mea, pentru aceia dar iată printr'această carte a Domnii Mele am rinduit pe Ion Iordache căpitan, carele să fie volnic a merge la Ținutul Lăpușnei și la Orhei și Sorooca, cit de mulți oameni ar găsi să slujească la această treabă cu cai buni și arme bune, pe toți acei oameni să aibă a-i lua în scris cu numele și porecla lor și de la ce sat și Ținut iaste. Care om al Domnii Mele rinduit, viind aici și arătându-ni foaia de numele lor, îndată li se va da leafa și tainul lor ce iaste rinduit. Aceasta poruncim.

1768, Octomvrie 23.»

(iscălitura.)

E vorba de oastea cerută de Turci Moldovei în războiul contra Rușilor.

* * *

Olăria noastră

În *Ostland* din Sibiu, pe August 1919, d. Emil Sigerius, tratând despre olăriile săsești (*Siebenbürgisch-sächsische Töpferwaaren*), înfățișează două plăci de olărie pentru sobă, dintre care una, de sigur din veacul al XV-lea, are un leu cu două cozi, asemenea cu figurile legendare din discurile de smalt ale bisericilor lui Ștefan-cel-Mare, iar alta nu presintă vulturul austriac, ci, vădit, pe acela al Cantacuzinilor.

Avem a face deci cu lucruri făcute la noi sau măcar comandate pentru noi.

* * *

Boierul român

În *Fede e Bellà*, roman al lui Nicolò Tommaseo, vestitul scriitor, poet și lexicograf italian de la jumătatea secolului al XIX-lea, figurează boierul român. El, la Paris, se duce și întreține pe o biată fată care trece pe urmă la un student, la un negustor și moare apoi de oțică, plină de pocăință, în Bretania.

Napoleon și Principatele

Jurnalul reginei Ecaterina de Vestfalia, soția lui Ieronim Napoleon, cuprinde (*Mémoires et correspondance du roi Jérôme et de la reine Catherine*, V, Paris 1864), la data de 5 April 1812, știrea că Napoleon, după vești primite de fratele său, oferise Țarului, prin ambasadorul rus la Paris, Curachin, următoarele condiții pe care această le credea că vor fi de sigur primite: restabilirea Poloniei, fără Curlanda; «il lui garantit, en revanche, comme indemnité, la Valachie et la Moldavie».

* * *

Griful „Ucrainei”

Griful «Ucrainei» nu e așa de nou cum se crede: În vestitu-i roman *le Père Goriot*, Balzac, arătînd cum s'a îmbogățit eroul, pe vremea Revoluției franceze, nu uită aducerea de grifu ieften «din Sicilia, din Ucraina».

Cumpărăturile, se spune aiurea, se făceau la Odesa. Goriot, fostul «vermicellier», moare visînd că-și innoiește averea făcînd macaroane, «des pâtes d'Italie», la Odesa.

* * *

Maria Despina

Cronica lui Ureche, în noua ediție Giurescu (p. 85), înseamnă moartea văduvei lui Radu-cel-Frumos așa: «Maria Despina, doamna Radului-Vodă». E vorba deci de o *fată de Despot sîrbesc* (ca și Despina lui Neagoe și Elena lui Petru Rareș). Ar fi a treia înrudire sîrbească știută, și întâia în dată.

* * *

Lexicografie

Și în provincia franceză *un om* înseamnă un sătean. V. Balzac, *Scènes de la vie de province*, IV, ed. 1843, p. 466: «Cette expression, *un homme*, signifiait si bien un paysan».

* * *

În George Pascu, *Gligorie Ureache, Izvoarele lui Ureache, interpelările lui Simion dascalu (sic) și textul lui Ureache*, Iași 1920, contra părerii regretatului Giurescu, care socotia că nu putem să ni închipuim măcar originalul cronicii lui Ureche, ci trebuie să vedem în textul transmis de manuscrise o refacere de Simion

Dascălul, d. Pascu caută a dovedi — și nu-i e greu — că Ureche ni se preșintă limpede, cu adausuri ale lui Simion, care se disting ușor.

În ce privește izvoarele lui Ureche, autorul explică «letopisețul latinesc» ca și noi, în *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, II, dar în «letopisețul leșesc» nu vede pe Bielski, ci un izvor intern (ceia ce e greu de probat). Toate pasagiile pentru fiecare problemă sînt prezentate în șir.

Forma e de o bizarerie voită, care supără.

* * *

Tudor Pamfile publică *Mănunchiu nou de povestiri cu privire la Ștefan-cel-Mare* la Chișinău în 1919.

Această bogată culegere de legende istorice se alătură la a d-lui S. Teodorescu Kirileanu (*Ștefan-Vodă cel Mare și Sfînt*, Focșani 1904; *Amintiri ale poporului despre Ștefan-cel-Mare*, București 1904). Se urmează, cit e posibil, ordinea vieții marelui Domn. Stilul e, cum era de așteptat, deosebit de frumos.

De însemnat purtarea despre pîrcălabul Gangur și satul Gangura, p. 18 și urm., cea despre rebelul Negrilă, p. 44, despre căpitanul Odoabă, p. 83, despre răzeșii din Bordea (Dorohoiu), p. 91.

* * *

Blachernae, numele unei părți din Constantinopol (și al bisericii Sfîntei Marii; v. Iaffé, la Papa Martin I-lu), însemna cartierul unde fuseseră păstori. Este și o mănăstire a «Blachernelor» la Ravena (*Liber pontificum Ravennae*, în Muratori, *Scriptores*, I, p. 56).

Încă de pe vremea scriitorului, Agnellus, *hostis* însemna «oaste»: «cum hostibus suis» (*ibid.*, p. 66).

Veteranus în simplul sens de «bătrîn» în același izvor: «quia pauci sunt veterani qui scient» (*ibid.*, p. 59). Cf. mai departe, p. 62: *Seniores et longaevis*.

* * *

«Boieri de laviță», «qui avoient le droit de s'asseoir: le Grand-Ban (etc.)», spune un anonim pe un exemplar din *Almanahul Statului* muntean pe 1853.

Almanahul are portretul lui Știrbei-Vodă, de Szathmari, litografiat la Bilz și Danielis. Danielis, vestit gravor, era întrebuintat la Imprimeria Statului în 1866, după Almanahul din acel an.

Consulul francez la noi Tancoigne a publicat înainte de a veni la Iași, în 1818 un *Voyage à Smyrne, dans l'Archipel et l'île de Candie*, în care exprimă cu privire la Greci critice pe care le răspinge Korai în *Διατριβή αὐτοσυγέδιος* (Lipsca 1819), pamflet îndreptat contra unui studiu al fostului secretar domnesc în București, Panaioti Kodrikas (v. pp. 88—9).

* * *

Inscripția bisericii Visarion din București :

«Aastă sfântă și dumnezeiască biserică ce să prăznuește hrumul Sfântului Visarion arhipăstoriulă Larisi și sfântu mucenic Haralamb și sfânta mucenic Mina este zidită din temelie după cum să vede până în sfârșit prin osărdia și cheltuiala părintelui popa Petre referendaris, prot. Bucureștilor, și a dumnealui Nanton Berhiceană logofătă za taină, ajutându la cheltuială și alți pravoslavnică creștini, spre večnica loră pomenire, în zilele prea-înnălțatului Dămn Io. Alexandru Io. Ipsilantă VV., întru a doo vineră păstorind cărma pravoslavii preasfințit Mitropolit ală Otrovlahii chir chir Dositheă, i leată de la zidore (sic) 7305, ani dela N[a]ș[ter]e 1737, Septembre na (sic).»

* * *

Ca subscriitor la cartea apărută la Lipsca, în 1806, a lui Dionisie de Paros, *Ἐπιτομή εἰς τὴν συλλογὴν τῶν θεῶν τῆς πίστεως δογμάτων*, găsim pe beizadeaua, «tălmăciu al flotei a doua», Panaiotachi Moruzi, pe medicul Constantin Ralis, pe grămăticul Manuil Cretanul (tipograf, apoi, la Iași), pe vătaful Costachi, pe editorii frați Zosimă din Ianina, la Smirna pe Dimitrie Vlachos, la Salonie pe Dionisie din Vlacholivadion, d-rul în filosofie Dimitrie Gobelas (mai târziu vestitul profesor din Iași), care e din Rapsani (ἐκ Ραψάνης).

* * *

Pe o carte de Vieți ale Sfinților, admirabil caligrafiată pe la 1660—80 (în proprietatea mea): «Ioanichie, eclisiiarhulă de la sfânta episcopie a Rîmnicului, popi Radului dină sată Bleaici, fiindă în copilărie ucenică Sfinției Sale, de l-aă învățat

carte, ca să aibă Sfinția Sa pomenire și parte de moștenire întru Înălțarea Ceriului cu sfinții cuvioși care scrie într'astă carte, să aibă și Sfinția Sa parte, și toți cîți proslăvescū pe prea-sfânta Troiță în veacii veacilorū, aminū ; mț. Mai 11 din lt. 7266.»

* * *

Intr'o carte foarte rară, și de loc întrebuințată astăzi, *Memoriu, Descrierea s. monastiri* de A. Palemon (Pelimon), București, 1861, se cuprinde, cu privire la Dobrogea, declarația, că, în 1735, Constandin sin Ștefan, «fugind de Tătari, a trecut în *Mecin*, în Țara Turcească», unde era «foamete și muria' de ciură» (p. 78).

* * *

D. T. G. Bulat dă o *Încercare de bibliografie a istorii (sic) Românilor*, fasc. II, Rîmnicu-Vilcea, 1919.

Din nenorocire fără ordinea convenită și cu foarte multe greșeli de tipar.

* * *

Toate locurile în care se vorbește de *quingagesima ovium*, darea pe oi a Românilor ardeleni, sînt strînse de d. Zenovie Picișanu, în *Cultura creștină* din Blaj, IX, n-1 3.

* * *

D. Alexandru A. Vasilescu dă, în *A 317 aniversare a morții lui Mihai Viteazul*, Tirgoviște 1919, un discurs al său.

Această cuvîntare comemorativă e lucrată cu grija istoricului.

* * *

În același n-r se dă, de d. I. Georgescu, un capitol din studiul său asupra Seminarului de la Oradea-Mare.